

Beata Topij-Stempińska

**UCZNIOWIE JEZUICKICH
INSTYTUCJI EDUKACYJNYCH
W GALICJI W XIX WIEKU**

PORTRET ZBIOROWY

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE

KRAKÓW 2019

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2019

Publikacja dofinansowana ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Recenzenci

Dr hab. Jerzy Kochanowicz, prof. AWSB
Prof. dr hab. Andrzej Meissner

Redaktor prowadzący Roman Małecki
Projekt okładki Studio Photo Design – Lesław Sławiński
Typografia i łamanie Jacek Zaryczny

Foto na okładce:
Uczniowie klasy III w konwikcie tarnopolskim (1882 r.)

ISBN 978-83-7614-414-6

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:
Wydawnictwo WAM
DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Stan badań i omówienie źródeł	22
Podstawy metodologiczne badań własnych	32
Struktura rozprawy	36
1. Społeczności szkolne jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku	41
1.1. Placówka edukacyjna w Tarnopolu (1820–1848)	45
1.1.1. Struktura organizacyjna – społeczność gimnazjalna	52
1.1.2. Nauka i wychowanie w gimnazjum	62
1.1.3. Konwikt szlachecki (1821–1848)	81
1.1.4. Studium filozofii (1823–1848)	85
1.2. Gimnazjum w Nowym Sączu (1838–1848)	92
1.2.1. Struktura organizacyjna, kadra pedagogiczna	95
1.2.2. Program kształcenia i wychowania	98
1.3. Konwikt szlachecki we Lwowie (1839–1848)	103
1.3.1. Społeczność konwiktowa – struktura organizacyjna	106
1.3.2. Wychowanie i kształcenie	113
1.4. Społeczności uczniowskie w Nowym Sączu i Lwowie.	
Szkice do portretu zbiorowego	119
1.4.1. Nowosądeccy gimnazjaliści	120
1.4.2. Konwiktorzy lwowscy	125
2. Jezuickie zakłady naukowo-wychowawcze w Galicji w II połowie XIX wieku	131
2.1. Konwikt szlachecki w Tarnopolu (1853–1887)	131
2.1.1. Grono pedagogiczne	140
2.1.2. Wychowanie i kształcenie	147
2.2. Zakład Naukowo-Wychowawczy w Bąkowicach pod Chyrowem (1883–1914)	162
2.2.1. Grono pedagogiczne	169
2.2.2. Kształcenie i wychowanie	176

3. Portret zbiorowy Tarnopolczyków (1820–1886)	189
3.1. Środowisko rodzinne uczniów (miejsce zamieszkania, wyznanie, pochodzenie społeczne)	192
3.2. Doświadczenia szkolne uczniów	223
3.3. Losy absolwentów (drogi życiowe, kariery zawodowe)	238
3.4. <i>Amor patriae nostra lex</i> . Patriotyczne zaangażowanie uczniów i absolwentów jezuickiej szkoły	257
4. Portret zbiorowy Chyrowiaków (1886–1914)	269
4.1. Miejsce zamieszkania, wyznanie, narodowość i pochodzenie społeczne uczniów	271
4.2. Szkolna codzienność	288
4.3. Wybory życiowe oraz kariery zawodowe uczniów i absolwentów	302
4.4. Chyrowiaci w walce o niepodległość na frontach I wojny światowej	324
Zakończenie	333
Bibliografia	341
Ilustracje	389
Spis ilustracji i wykresów	411
Indeks osób	415
Summary	435

Wykaz skrótów

ARSI	– Archivum Romanum Societatis Iesu
ATJKr	– Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie
BN	– Biblioteka Narodowa w Warszawie
BNOss	– Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
c.k.	– skrót określeń cesarsko-królewski oraz cesarski i królewski; pochodzi od tytułu władcy Austro-Węgier, cesarza Austrii i króla Węgier
Chyrowiaci	– uczniowie i absolwenci Zakładu Naukowo-Wychowawczego w Bąkowicach pod Chyrowem w latach 1886–1914
<i>iPSB</i>	– <i>internetowy Polski słownik biograficzny</i> , https://www.ipsb.nina.gov.pl
<i>PSB</i>	– <i>Polski słownik biograficzny</i> , t. I–XXXIX, Kraków–Wrocław 1935–2000
<i>Ratio studiorum</i>	– <i>Ratio atque institutio studiorum SJ – czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego</i>
Tarnopol I	– jezuicki ośrodek edukacyjny w Tarnopolu w latach 1820–1848 (gimnazjum, konwikt, studium filozofii)
Tarnopol II	– konwikt szlachecki w Tarnopolu w latach 1856–1887
Tarnopolczycy	– uczniowie, wychowankowie, absolwenci jezuickich instytucji edukacyjnych w Tarnopolu w latach 1820–1887

Wstęp

Szkoła jest instytucją edukacyjną skupiającą wyodrębnioną ze społeczeństwa grupę – społeczność szkolną, w której najważniejszą jej częścią są sami uczniowie. Rzeczywistość szkolną można postrzegać z różnych punktów widzenia. Jednym z nich jest takie spojrzenie, które koncentruje się na szkole jako na jedynym w swoim rodzaju miejscu powstawania i wyodrębniania się nowej zbiorowości, jaką jest społeczność uczniowska. Ta społeczność jest ze swojej natury – wynikającej ze ściśle określonych ram czasowych – nietrwała i zmienna, niemniej jednak zawsze posiada charakterystyczne cechy, które pozwalają ją wyróżnić spośród innych grup.

Dla każdej społeczności uczniowskiej szkoła staje się miejscem zawiązywania relacji międzyludzkich. Zwłaszcza w XIX wieku w polskim kontekście szkolnym, na którym swoje piętno odcisnęła specyficzna sytuacja wynikająca z braku niepodległości, lata wspólnego pobytu w murach szkolnych, w konwiktach, stawały się podstawą wzajemnych relacji w późniejszym życiu absolwentów danej placówki szkolnej. „Oderwanie od środowiska rodzinnego, stały i dłuższy pobyt w grupie współuczniów sprzyjały powstawaniu dziecinnych nieco, ale i nieco trwalszych przyjaźni zawiązanych w szkole”¹. Zdaniem

¹ I. Ichnatowicz i in., *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1999, s. 480. Potwierdzają to spotkania (zjazdy) społeczności uczniowskich placówek edukacyjnych założonych i prowadzonych przez jezuitów w Galicji w XIX wieku.

Ireneusza Ichnatowicza, tylko wychowankowie niektórych szkół średnich, szczególnie prywatnych, podtrzymywali dawne więzi. Należy zauważyć, że uczniowie wywodzący się ze społeczeństwa galicyjskiego pochodzili z różnych grup społecznych, narodowych i wyznaniowych. Tworzyli oni barwny konglomerat społeczeństwa galicyjskiego, które aktywnie uczestniczyło w procesie przemian społecznych, jakie na przestrzeni XIX wieku dokonywały się w na tych terenach.

Społeczeństwo Galicji, w wyniku uwarunkowań politycznych i gospodarczych, zmian stosunków społecznych, powoli zmierzało w kierunku przekształcania się dotychczasowych stanów w nowe struktury społeczne. Przeobrażenia te, wymuszone wydarzeniami politycznymi oraz ich skutkami, przekształceniami w gospodarce, przemyśle, zmianami i modyfikacjami w prawodawstwie oraz edukacji, doprowadziły do wyodrębnienia się z istniejących stanów nowych struktur społecznych: inteligencji, przemysłowców (burżuazja), robotników (proletariat) oraz do ewolucji struktur w obrębie dotychczasowych podziału na szlachtę, chłopstwo i mieszczaństwo. Społeczeństwo istniejące w dotychczasowym układzie stanowym współtworzyło lub dało początek nowym strukturom społecznym.

Procesy zmian, w których uczestniczyło, *volens volens*, galicyjskie społeczeństwo, stały się również udziałem społeczności uczniowskich. Do grona tych społeczności należeli również uczniowie jezuickich instytucji edukacyjnych. Wśród szkół funkcjonujących w XIX wieku w Galicji na szczególną uwagę zasługują placówki prowadzone przez jezuitów. Wykształciły one i wychowały rzesze uczniów, którzy odegrali później znaczącą rolę w różnych obszarach życia politycznego i społecznego nie tylko Galicji. Celem niniejszej rozprawy jest zatem próba wieloaspektowego spojrzenia na uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w XIX wieku na tle dokonujących się przemian edukacyjnych, społecznych, politycznych, ale także kulturowych w Galicji oraz ukazania ich portretu zbiorowego.

Z uwagi na to, że wyniki badań referowanych w niniejszej pracy dotyczą społeczności jezuickich instytucji edukacyjnych w dwudziestowiecznej Galicji, należy najpierw nakreślić krótką historię tych ziem polskich, które w wyniku rozbiorów znalazły się pod panowaniem Habsburgów. Galicja – to zwyczajowa nazwa koronnego kraju monarchii Habsburgów. Jest „jedyną nazwą utworzoną przez państwo

zaborcze, która nie tylko przetrwała okres pozaborowy, ale funkcjonuje do dzisiaj zarówno w świadomości historycznej, jak i w pamięci kulturowej”². W wyniku dokonanych dwóch rozbiorów (1772 i 1795) część ziem należących do Rzeczypospolitej Obojga Narodów znalazła się w granicach monarchii habsburskiej. Habsburgowie zajęli południowe ziemie Rzeczypospolitej, tj. większość ziem Małopolski oraz dawnych księstw ruskich – Halicza i Włodzimierza, a także księstwa oświęcimskie i zatorskie. Przejęte przez zaborcę ziemie otrzymały nazwę Królestwo Galicji i Lodomerii, z księstwami oświęcimskim i zatorskim³. Natomiast ziemie zajęte w 1795 roku nazwano Nową (lub Zachodnią) Galicją⁴. W okresie wojen napoleońskich część obszaru zabranego w wyniku rozbiorów włączono do nowo utworzonego Księstwa Warszawskiego. Jednak już kilka lat później, decyzją kongresu wiedeńskiego, w 1815 roku do Galicji ponownie przyłączono obwód tarnopolski. Po 1815 roku terytorium wcielone do monarchii habsburskiej obejmowało 77,3 tys. km². Obszar ten został powiększony w 1817 roku, gdy do Galicji dołączono Bukowinę oraz kolejny raz, w 1846 roku, po inkorporacji Rzeczypospolitej Krakowskiej. Ostatecznie 80,7 tys. km² zostało przejętych przez Habsburgów⁵.

Na zajętych terenach utworzono Gubernium z gubernatorem rezydującym we Lwowie. Na tym terytorium wydzielone zostały obwody, którymi zarządzali starostowie. Od 1815 roku Królestwo Galicji i Lodomerii podzielone zostało na 19 cyrkułów, każdy o obszarze około 2 tys. km². Od 1848 roku obowiązywał podział na Galicję Wschodnią i Zachodnią, a granicę ustanowiono na rzece San. „W ogólnych zarysach odpowiadała ona granicy etnograficznej pomiędzy ludnością polską i ludnością ruską. W skład Galicji Zachodniej wchodziło

² M. Menz, *Recepcja Galicji we współczesnej historiografii polskiej*, „Sensus Historiae” 2014, nr 3, s. 75.

³ S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1979, s. 19; A. Nowakowski, *Terytoria oświęcimsko-zatorskie w Związku Niemieckim: zarys prawnohistoryczny*, „Przegląd Historyczny” 1985, nr 4, s. 783–793.

⁴ P. Wandycz, *Pod zaborami 1795–1918*, Warszawa 1994, s. 28.

⁵ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003, s. 142; J. Łukasiewicz, *Okres 1795–1918*, w: *Historia Polski w liczbach. Ludność i terytorium*, Warszawa 1994, s. 68; N. Davies, *Zaginione Królestwa*, przeł. B. Pietrzyk, J. Rumińska-Pietrzyk, W. Tabakowska, Kraków 2010, s. 419.

29 powiatów, które stanowiły 29,5% powierzchni ogólnej Królestwa Galicji i Lodomerii. Galicja Wschodnia liczyła aż 50 powiatów, obejmując 70,5% powierzchni całej Galicji⁶. Głównym ośrodkiem Galicji Wschodniej był Lwów, a Zachodniej – Kraków (od 1846 r.). Od 1850 roku władzę w Galicji sprawował powoływany przez cesarza namiestnik. „Choć formalnie po 1867 r. podział na «dwie» Galicje został zlikwidowany, to utrzymywał się on w świadomości społecznej”⁷. Z przeprowadzanych w XIX wieku spisów ludności oraz danych zebranych przez austriacki urząd statystyczny wynika, że na tym terytorium w 1819 roku mieszkało 3 mln 776 tys. mieszkańców, z czego w Galicji Zachodniej 1 mln 416 tys., a w Galicji Wschodniej 2 mln 350 tys. W 1849 roku Galicję zamieszkiwało już 4 mln 902 tys. mieszkańców, a w roku 1910 liczba ludności na tym terenie powiększyła się o kolejne 3 miliony⁸. Społeczność zamieszkująca tereny Galicji Wschodniej i Zachodniej była mieszaniną kultur, narodowości i wyznań. Obok Polaków, Rusinów, Żydów, mieszkali tu także Czesi, Ormianie i Niemcy⁹. W II połowie XIX wieku dominowały dwa wyznania: rzymsko- i grekokatolickie. Struktura wyznaniowa w 1857 roku w Galicji

⁶ B. Hołub, *Studium historyczno-geograficzne narodowości w Galicji Wschodniej w świetle spisów ludności w latach 1890–1910*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin – Polonia” 2013, nr 2, s. 22.

⁷ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza*, s. 142.

⁸ J. Łukasiewicz, *Okres 1795–1918*, s. 76. Por. A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski. Handbuch der Polnischen Statistik*, Kraków 1915, s. 34; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 1, 3, 18–22; J. Szewczuk, *Kronika kłesk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*, Lwów 1939, s. 302–304; K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, red. H. Madurowicz-Urbańska, Kraków–Warszawa 1989, s. 45–63.

⁹ P. Kaleta, *Czesi w Galicji Wschodniej w XIX wieku. Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne 141” 2014, z. 1, s. 61–75; K. Broński, *Niemcy w społeczności miejskiej Galicji*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2001, nr 571, s. 71–83; T. Gąsowski, *Między gettem a światem. Dylematy ideowe Żydów galicyjskich na przelomie XIX i XX wieku*, Kraków 1997; M. Śliż, *Galicyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914*, Kraków 2006; F. Wasyl, *Ormianie w przedautonomicznej Galicji. Studium demograficzno-historyczne*, Kraków 2015; M. Kizilov, *The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs 1772–1945*, Leiden–Boston 2009.

przedstawiała się następująco: 44,7% ogółu mieszkańców deklarowała wyznanie rzymskokatolickie, 44,8% grekokatolickie, 9,7% mojżeszowe. Wyznawców innych religii było jedynie 0,7%. Najwięcej grekokatolików mieszkało w Galicji Wschodniej, stanowiąc 66,5% ogółu mieszkańców. Natomiast w Galicji Zachodniej dominowało wyznanie rzymskokatolickie (88,7%). Do lat 80. XIX wieku w przeprowadzanych wówczas spisach powszechnych nie pytano mieszkańców tych terenów ani o deklarację dotyczącą języka, ani narodowości. Zakładano, że wyznawcy religii katolickiej byli zazwyczaj Polakami, a grekokatolickiej Rusinami (Ukraińcami). Przeprowadzone w kolejnych latach spisy pokazują, że w Galicji w 1880 roku do narodowości polskiej (deklaracja według języka) przyznawało się 51,5% ogółu ludności, do ruskiej 43,0%, a do niemieckiej 5,5%. W 1910 roku w przypadku dwóch ostatnich deklaracji dostrzegalny jest spadek, odpowiednio do 40,3% i 1,1%¹⁰. Taka sytuacja może wynikać z faktu, że „austriackie spisy ludności nie wyróżniały narodowości jako takiej, lecz posługiwały się dwoma nie zawsze pokrywającymi się kryteriami: językiem i wyznaniem. Ponieważ nie uznawano odrębnego języka (czy też narodowości) żydowskiej, a przytłaczająca większość Żydów podawała jako język – polski, toteż statystyka według tej kategorii przedstawiała się dla Polaków bardzo korzystnie i te dane podawano najczęściej w polskich pracach”¹¹. Polacy na terenie Galicji Wschodniej stanowili mniejszość w stosunku do Rusinów, ale mniejszość nieznaczną, dodatkowo jeszcze tak pomieszaną, że trudno byłoby wyznaczyć terytorialne granice pomiędzy tymi dwiema nacjami.

Obok wyznania, narodowości czy statusu majątkowego ważne miejsce w poczuciu tożsamości mieszkańców ziem polskich zaboru austriackiego zajmowała przynależność stanowa. W okresie porozbiorowym w Galicji utrwalił się podział stanowy społeczeństwa, jednocześnie dokonał się podział stanu szlacheckiego na: magnaterię (arystokrację) i szlachtę. Wiek XIX przyniósł jednak również takie wydarzenia, które zmierzały do „likwidacji porządku feudalnego, zniesienia różnic

¹⁰ J. Łukasiewicz, *Okres 1795–1918*, s. 93–94; A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza*, s. 142.

¹¹ M. Kozłowski, *Zapomniana wojna. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Bydgoszcz 1999, s. 87.

stanowych¹². W konsekwencji dokonała się zmiana struktur społeczeństwa, nastąpiło przejście od stanów do warstw społecznych.

W 1776 roku na ziemiach polskich zajętych przez monarchię Habsburgów mieszkało 2 628 483 osób¹³. Na zabranym przez Austrię terytorium ludność musiała się zmierzyć z zupełnie nową dla siebie sytuacją, znalazła się bowiem w granicach państwa inaczej zarządzanego od wcześniejszej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Monarchia Habsburgów była państwem scentralizowanym, zhierarchizowanym i zarządzanym przez władcę absolutnego. Decydował on o sprawach wewnętrznych państwa, jak również o polityce zewnętrznej. „Był najwyższym sędzią. Mianował dostojników świeckich i duchownych, także gubernatorów, którzy w jego imieniu zarządzali powierzoną im prowincją¹⁴. W tej wielonarodowej monarchii językiem urzędowym był język niemiecki. Miało to ułatwić sprawowanie rządów i administrację w poszczególnych krajach oraz usprawnić opiekę państwa nad poddanymi. Odmienny ustrój i związane z nim regulacje prawne, zaprowadzone przez zaborcę na przejętym terytorium, można uznać również za przyczynę przeobrażeń społeczeństwa w Galicji. W tym pierwszym okresie rozpoczęło się stopniowe odchodzenie od społeczeństwa stanowego. Źródła tych zmian należy doszukiwać się we wprowadzanych już w latach 40. XVIII wieku reformach politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturowych.

Czynniki polityczne, które zazwyczaj leżą u podstaw zmian społecznych, można podzielić na: zewnętrzne, związane z sytuacją polityczną państwa na arenie międzynarodowej, oraz wewnętrzne, które dotyczą sytuacji polityczno-prawnej danego państwa i często bezpośrednio wpływają na zmiany społeczne. Monarchia austriacka pod koniec XVIII wieku miała ugruntowaną pozycję międzynarodową. Wewnętrzna siła państwa odpowiadała mocarstwowym aspiracjom monarchii Habsburgów. Dopiero zmieniająca się w drugiej połowie XIX wieku sytuacja Austrii na arenie międzynarodowej (przeegrane bitwy pod Magentą i Solferino w 1859 roku oraz pod Sadową w roku 1866)

¹² I. Ichnatowicz, *Spoleczeństwo polskie 1864–1914*, w: *Dzieje narodu i państwa polskiego*, t. 3, red. J. Buszko, A. Garlicki, Warszawa 1988, s. 7.

¹³ T. Rutowski, *Rocznik statystyki Galicji wydany przez Krajowe Biuro Statystyczne*, Lwów 1887, s. 2.

¹⁴ A. Chwalba, *Historia Polski 1795–1918*, Kraków 2001, s. 189.

wymusiła przeobrażenia ustrojowe i przyczyniła się do zmiany polityki rządu w stosunku do krajów koronnych monarchii Habsburgów¹⁵.

Cesarzowa Maria Teresa (1717–1780) przeprowadziła szereg reform, które wzmocniły aparat urzędniczy państwa, między innymi zainicjowała praktykę uszlachcania zasłużonych urzędników. Zdecydowała, ze względu na nienajlepszą sytuację finansową państwa, opodatkować szlachtę oraz oszacować posiadane przez nią majątki. Podjęte wówczas reformy dotyczyły niemal wszystkich dziedzin i obszarów życia poddanych austriackiej dynastii Habsburgów. Przedsięwzięte w tym zakresie reformy stopniowo podporządkowywały stan szlachecki interesom państwa i przygotowywały go na podjęcie w przyszłości nowych zadań oraz funkcji. Spowodowało to przechodzenie części przedstawicieli stanu szlacheckiego do nowo formującej się warstwy społecznej, jaką była inteligencja.

Do tych nowych wyzwań społeczeństwo mogła przygotować tylko szkoła. To za panowania Marii Teresy państwo przejęło zarząd nad szkołami. Wprowadzono nowe programy nauczania i dostosowano do nich podręczniki. Gruntownej reformie poddano szkoły ludowe, średnie i wyższe¹⁶. Reformy szkół przeprowadzone pod koniec XVIII wieku i w pierwszym dwudziestoleciu XIX wieku obowiązywały do czasu nowych reform, np. nowej reformy szkół średnich w 1849 roku. W nowych zreformowanych szkołach zamierzano kształcić i wychowywać przyszłych lojalnych poddanych monarchii Habsburgów. Przemiany społeczne zapoczątkowane przez Marię Teresę „dokonywały się w pełnej ewolucyjnej harmonii. Program ten nazywano «austriacką ideą państwową». Maria Teresa próbowała uczynić ze swych poddanych

¹⁵ H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 220, 227, 260. Z perspektywy kształtowania się stosunków społecznych najważniejsze w dziejach Austrii były reformy wewnętrzne przeprowadzone w latach 1740–1790, które od imion władców nazwano reformami terezyjańsko-józefińskimi. Miały one zakończyć „budowę nowoczesnego państwa, którego granice określały działania wojenne i dyplomatyczne” (tamże, s. 129).

¹⁶ Reformę szkół ludowych w monarchii austriackiej w latach 1774–1778 przeprowadził Jan Ignacy Felbiger (1724–1778), opat żagański. B. Burda, *Jan Ignacy Felbiger – osiemnastowieczny reformator szkolnictwa elementarnego na Śląsku i jego wpływ na szkoły ludowe w monarchii austriackiej*, w: *W 40-lecie powstania Uniwersytetu Śląskiego – szkolnictwo i nauka na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2009, s. 270–291.

obywateli¹⁷. Reformy wewnętrzne państwa kontynuował syn Marii Teresy, Józef II (1741–1790)¹⁸. Rozpoczął on swoje rządy od scentralizowania aparatu administracyjnego państwa. Za rządów tego władcy wprowadzono „daleko posunięty nadzór nad Kościołem katolickim (...). Właśnie polityka kościelna – jak podkreśla Henryk Wereszycki – była tą stroną działalności Józefa II, która najściślej wiązała się z określeniem «józefinizm»¹⁹. Kościół miał być kolejnym urzędem administracji państwowej, sprawującym kontrolę nad poddanymi w imieniu cesarza, a zarazem miał realizować zadania „policji kościelnej dbającej o zdrowie moralne Ludu”²⁰. Obowiązujący w monarchii austriackiej system rządów absolutnych, wprowadzony przez Marię Teresę i jej syna Józefa II, wpłynął w dużej mierze na zmiany stosunków społecznych w Galicji.

Istotnym czynnikiem prowadzącym do zmian struktur społecznych była również gospodarka. W pierwszej połowie XIX wieku w Austrii nastąpił znaczny wzrost produkcji przemysłowej, wprowadzono nowe metody produkcji. Rozbudowa sieci linii kolejowych przyspieszyła rozwój przemysłu ciężkiego oraz wydobywczego, a także handlu. Stan gospodarczy państwa znacznie się poprawił. Zmianie uległa także struktura społeczna, wzrosła liczba ludzi zamożnych, szczególnie tych związanych z przemysłem i handlem (przemysłowcy, burżuazja). Pojawiły się nowe struktury społeczne: robotnicy i drobnomieszczactwo. Jednak poszczególne kraje monarchii różniły się pod tym względem dość istotnie²¹. Galicja była najslabiej rozwiniętym gospodarczo krajem koronnym monarchii Habsburgów. Lokalny charakter przemysłu, mało wydajne i przestarzałe sposoby uprawy roli²² – wszystko

¹⁷ M. Małecki, *Ideologiczne podstawy reform terezyjańsko-józefińskich*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2010, t. 3, s. 115.

¹⁸ S. Grodziski, *Habsburgowie. Dzieje dynastii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, s. 95–120.

¹⁹ H. Wereszycki, *Historia*, s. 149.

²⁰ J. Krętosz, *Józefiński proces budowy Kościoła państwowego na terenie monarchii habsburskiej w okresie rządów cesarza Józefa II (1780–1790)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1996, nr 29, s. 43.

²¹ H. Wereszycki, *Historia*, s. 192.

²² A. Szczepański, *Rozwój przemysłu Galicji (Dotychczasowe drogi i wytyczne na przyszłość)*, Lwów 1916.

to decydowało o powolnym przekształcaniu się struktur społecznych w Galicji. Jednak dokonujący się w drugiej połowie XIX wieku postęp technologiczny, odkrycia naukowe, rozwój przemysłu i zmiany w sposobach gospodarowania, wreszcie rozwój transportu i handlu spowodowały także w Galicji pewne przeobrażenia struktur tamtejszego społeczeństwa.

Duży wpływ na przemiany w strukturze społecznej i zawodowej ludności Galicji miały procesy industrializacji oraz urbanizacji. Ważnym momentem w rozwoju gospodarczym regionu było odkrycie złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. „Nowe możliwości zarobkowania przy transporcie ropy, przy wyrobie smarów, praca w kopalniach i rafineriach dawała nie tylko chleb, lecz pozwalała na odłożenie niewielkiego kapitału”²³. Przemysł naftowy wraz z rozwijającym się przemysłem wydobywczym, hutniczym i włókienniczym przyczyniły się do rozwoju co najmniej dwóch warstw społecznych: licznej warstwy robotniczej²⁴ oraz niewielkiej przemysłowców. Rozwój przemysłu i gospodarki, zmiana stosunków pracy, własności, konieczność przeprowadzania transakcji handlowych – wszystko to wywarło wpływ na powstanie galicyjskiej inteligencji. Poprawa koniunktury gospodarczej przyczyniła się do bogacenia się społeczeństwa, polepszenia sytuacji życiowej oraz przyrostu naturalnego populacji. Spowodowała również wzrost zapotrzebowania społeczeństwa na edukację.

Wraz z rozwojem przemysłu rozpoczął się jednocześnie nowy okres w dziejach oświaty. Obok szkół ludowych i gimnazjów humanistycznych zaczęły powstawać gimnazja realne, nastawione na kształcenie w zakresie przedmiotów matematyczno-przyrodniczych. Przygotowywały one młodzież do studiów technicznych. Rosnące zapotrzebowanie na edukację przyczyniło się do wzrostu liczbowego kadry nauczycielskiej, a w konsekwencji do zwiększenia wymagań stawianych

²³ K. Lorenz, J. Szwed-Lorenz, S. Ślusarczyk, *Rozwój i upadek przemysłu naftowego w Galicji*, „Hereditas Minariorum” 2017, nr 4, s. 204.

²⁴ W pierwszym dziesięcioleciu XX wieku liczba zatrudnionych robotników wzrosła ze 182 tys. do 302 tys. (przemysł, górnictwo, handel, komunikacja). Natomiast w folwarcznych przedsiębiorstwach przemysłowych liczba zatrudnionych zwiększyła się prawie o 50% (z 32 tys. do 60 tys.). J. Buszko, *Galicja 1859–1914. Polski Piemont?*, w: *Dzieje narodu i państwa polskiego*, t. 3, red. J. Buszko, A. Garlicki, Warszawa 1989, s. 52.

przyszłym kandydatom do tego zawodu. Od połowy XIX wieku dostrzegalny był „w środowiskach mieszczańskich nawet kult nauki, jako czynnika, za pomocą którego można opanować świat”²⁵. Wartość nauki, a w konsekwencji wykształcenia, dostrzegali także rządzący monarchowie. Powstanie nowych dyscyplin naukowych i prowadzone w ich ramach badania naukowe przyczyniały się do wzrostu liczby publikacji naukowych (książek, czasopism, biuletynów). Rozwijały się zwłaszcza nauki realne, takie jak: chemia, fizyka, biologia. „Ogromny postęp zaznaczył się w medycynie (...). Ogromne postępy robiła szczególnie chirurgia”²⁶. Natomiast nauki humanistyczne musiały „toczyć walkę o uznanie swej naukowości”²⁷. Na przełomie XIX i XX wieku rozpoczął się okres dynamicznych badań historycznych, w tym dotyczących zmian zachodzących w społeczeństwie (Karl Lamprecht)²⁸. Rozwój przemysłu, miast, postęp naukowy i kulturowy, zmiany ustrojowe i związane z nimi zmiany w sposobach zarządzania państwem przyczyniły się do powstania i rozwoju nowych warstw społecznych w państwie austriackim oraz krajach koronnych, również w Królestwie Galicji i Lodomerii. Ważne miejsce w zmianach i rozwoju społeczeństw w XIX wieku przypadło także szkole. Dzięki uzyskanemu wykształceniu możliwa była zmiana statusu społecznego oraz przynależności do grupy społecznej, czasem z niższej do wyższej w hierarchii społecznej.

To zapotrzebowanie społeczne na edukację było jedną z przyczyn, która stała za decyzją władcy monarchii Habsburgów – cesarza Franciszka I – o przyjęciu jezuitów w granice państwa austriackiego. Po wygnaniu jezuitów z carskiej Rosji, cesarz wyraził zgodę nie tylko na przemarsz zakonników przez jego terytorium, ale również pozwolił

²⁵ M. Żywczyński, *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1999, s. 432.

²⁶ J. Pajewski, *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1994, s. 296.

²⁷ Tamże.

²⁸ Karl Lamprecht (1856–1915) „był najbardziej znanym i interesującym historykiem w Wilhelmińskich Niemczech. Jego aktywność na rzecz promowania własnych wielkich teorii historii kultury (*Kulturgeschichte*), które miały za zadanie uchwycić każdy aspekt ludzkiej historii w obrębie uprawomocnionej regularności, którą on sam zdefiniował, sprawiła, że stał się najbardziej kontrowersyjnym historykiem swojej epoki”. R. Chickering, *Karl Lamprecht: A German Academic Life (1856–1915)*, Atlantic Highlands, N.J. 1993, s. XII.

im się osiedlić w Galicji i prowadzić tutaj działalność edukacyjną²⁹. To zadanie powierzone zakonowi przez monarchę jezuiti realizowali najpierw w Tarnopolu, a później również w Nowym Sączu i Lwowie. Po krótkiej przerwie, spowodowanej rozproszeniem jezuitów w monarchii Habsburgów (1848 r.), w latach 50. XIX wieku, powrócili do pracy na polu edukacji. Pracę wychowawczą kontynuowali jezuiti w Tarnopolu (przez 30 lat), a następnie, po przeniesieniu konwiktu, prowadzili ją nadal w Bąkowicach pod Chyrowem, w nowo wybudowanym na potrzeby edukacji młodzieży Zakładzie Naukowo-Wychowawczym. Zakład ten jezuiti oddali do użytku w 1886 roku i kształcili oraz wychowywali tam młodzież – z krótką przerwą przypadającą na czas I wojny światowej – aż do września 1939 roku.

Nakreślenie ram „terytorialnych” przeprowadzonych badań, dotyczących zbiorowości uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku, a także zarysowanie problematyki przemian, jakim podlegało ówczesne galicyjskie społeczeństwo, było pierwszym etapem w ustaleniu zakresu poszukiwań badawczych dotyczących portretu zbiorowego uczniów tamtejszych jezuickich instytucji edukacyjnych. Kolejnym etapem było przyjęcie cezurę czasowej, która pozwoliła zakreślić ramy czasowe w przeprowadzonych badaniach.

Jezuici przybyli do Galicji w 1820 roku i prowadzili tu działalność edukacyjną, z krótką przerwą, do czasu powstania niepodległego państwa polskiego. Przyjęłam zatem jako datę początkową dla moich poszukiwań badawczych rok 1820, kiedy to jezuiti po raz pierwszy pojawiają się w granicach państwa Habsburgów. Natomiast za datę końcową przyjęłam rok 1914. O ile data początkowa nie budzi zastrzeżeń, o tyle

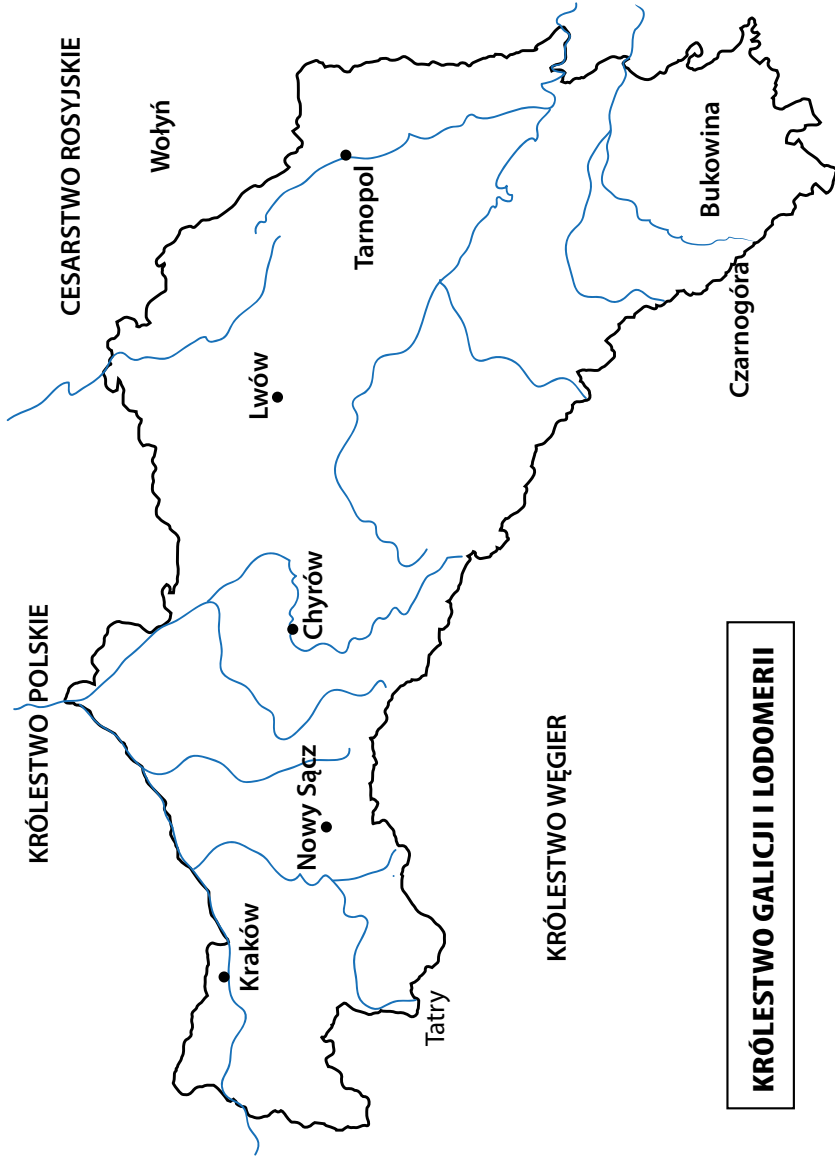
²⁹ Towarzystwo Jezusowe powstało w XVI wieku z inicjatywy Ignacego Loyoli i już wtedy jezuiti podjęli się pracy pedagogicznej. Ich działalność została przerwana po ponad dwustu latach w 1773 r., bowiem papież Klemens XIV dokonał kasaty Towarzystwa Jezusowego na całym świecie. Decyzji papieża nie ogłosili jedynie Fryderyk II, cesarz Prus, i władczyni carskiej Rosji – Katarzyna II. Pozostający na dawnych ziemiach polskich jezuiti doczekali reaktywacji Towarzystwa Jezusowego w 1814 r., właśnie pod panowaniem carów rosyjskich. Jednak kilka lat później, w 1820 r., decyzją cara Aleksandra I zakonnicy musieli opuścić terytorium państwa rosyjskiego. Należy nadmienić, że po wygnaniu z Rosji, nigdzie – poza Galicją – na innych dawanych ziemiach Rzeczypospolitej jezuiti nie prowadzili szkół średnich ani konwiktów. A.P. Bieś, *Reaktywacja. Jezuiti między ciągłością a zmianą po 1814 roku*, „Bobolanum” 2015, nr 1, s. 41–62.

końcowa może wydawać się dyskusyjna. Taka decyzja podyktowana została przyjętą przez niektórych historyków periodyzacją dziejów, datujących „zakończenie” XIX wieku wybuchem I wojny światowej³⁰, a ponadto wpływ na taką decyzję miała sytuacją szkolnictwa średniego w Galicji w okresie działań wojennych. Jezuici byli zmuszeni nie tylko ograniczyć na pewien czas działalność zakładu w Chyrowie, ale nawet zamknąć ośrodek i odesłać uczniów do domów. Ta sytuacja spowodowana była działaniami wojennymi, przejmowaniem budynków zakładu na potrzeby wojska austriackiego, a także wojska rosyjskiego po zajęciu tych terenów przez Rosjan. Ponadto wielu uczniów zaciągnęło się do formujących się wówczas armii polskich i wzięło udział w I wojnie światowej. Z drugiej strony przyjęcie takich ram czasowych poniekąd wyznacza sam czas funkcjonowania badanych instytucji edukacyjnych, bowiem działanie jezuickiego ośrodka szkolnego w Tarnopolu w pierwszym jego okresie (do 1848 r.) trwało 28 lat, po wznowieniu działalności w Tarnopolu – 30 lat. Zatem słuszne wydaje się uwzględnienie w badaniach zbliżonego okresu działalności placówki w Bąkowicach pod Chyrowem. W tym wypadku, biorąc pod uwagę roczniki uczniów kończących edukację w czerwcu 1914 roku, okres działalności tamtejszego zakładu wynosił 28 lat. Za przyjęciem do badań takich okresów działalności jezuickich zakładów edukacyjnych przemawia również fakt, że obejmują one za każdym razem jedno pokolenie, rozumiane jako grupę wyodrębnioną na podstawie wspólnych cech, a także zbliżonego wieku³¹ oraz na założeniu, że bazują te pokolenia na „osobnym systemie wartości i światopoglądzie, ukształtowanych przez społeczno-polityczny kontekst, w którym jednostki się wychowywały w młodości”³². Z tego też względu można założyć, że będzie możliwe nakreślenie portretu zbiorowego społeczności uczniowskiej jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji.

³⁰ A. Chwalba, *Historia powszechna. Wiek XIX*, Warszawa 2008; J. Osterhammel, *Historia XIX wieku. Przeobrażenia świata*, przeł. I. Drozdowska-Broering i in., Poznań 2013; C.A. Bayly, *The Birth of the Modern World, 1780–1914: Global Connections and Comparisons*, Malden, MA 2004.

³¹ M. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, nr 2 s. 47–51. Autorka podaje pięć ujęć rozumienia pojęcia pokolenie.

³² P. Szukalski, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź 2012, s. 13–14.

1. Mapa fizyczna Galicji 1846–1918
Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Paźdzora, *Map of the Kingdom of Galicia*, 1914.

Stan badań i omówienie źródeł

Podejmowane w ostatnich dziesięcioleciach przez historyków wychowania badania dotyczące szkolnictwa galicyjskiego koncentrowały się przede wszystkim na ukazaniu działalności państwowych instytucji edukacyjnych. Dorobek publikacyjny w tym obszarze jest już imponujący³³. Badania w tym zakresie prowadzą głównie przedstawiciele ośrodków akademickich z Krakowa, Rzeszowa, Torunia, ale także innych³⁴. Jednak nadal pozostało do zbadania, wyjaśnienia, a nawet reinterpretacji wiele problemów związanych z działalnością edukacyjną: szkół, placówek opiekuńczych, wychowawczych, towarzystw oświatowych oraz innych podmiotów podejmujących działania edukacyjne wobec dzieci, młodzieży i dorosłych w Królestwie Galicji i Lodomerii. Stan i potrzeby badań nad oświatą w Galicji omówił między innymi Andrzej Meissner³⁵. Niewątpliwie do przybliżenia dziedzictwa instytucji edukacyjnych w Galicji przyczyniła się publikacja wydana w serii „Galicja i jej dziedzictwo” pt. *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*³⁶. Jak napisali we wstępie redaktorzy tego tomu, publikacja ta „pozwoli czytelnikom na zdobycie całościowej wiedzy o jednej z ważniejszych dziedzin życia społecznego w Galicji” i jednocześnie może się przyczynić się do zainspirowania „historyków, zwłaszcza oświaty i wychowania, do dalszych badań i poszerzania problematyki z dziedziny

³³ Szczegółowa bibliografia do dziejów oświaty i wychowania w Galicji (do 2008 roku) została zebrana i wydana w trzech tomach: *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918*, cz. 1: *Opracowania do 1990 r.*, red. A. Meissner, S. Możdżeń, Rzeszów 1992; *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918*, cz. 2: *Źródła drukowane*, red. A. Meissner, J. Dybiec, Rzeszów 2007; *Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918*, cz. 3: *Opracowania z lat 1991–2008*, red. A. Meissner, J. Dybiec, Rzeszów 2012.

³⁴ Należy tu wymienić następujących badaczy: Czesław Majorek, Julian Dybiec, Andrzej Banach, Maria Stinia, Stefan Możdżeń, Andrzej Meissner, Kazimierz Szmyd, Władysława Szulakiewicz.

³⁵ A. Meissner, *Oświata w Galicji. Stan badań i ich perspektywy*, w: *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, t. 3, red. A. Kawalec, W. Wierzbiniak, L. Zaszkolniak, Rzeszów 2011, s. 9–23.

³⁶ *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918* (Galicja jej dziedzictwo, t. 22), red. J. Dybiec, J. Krawczyk, A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2015.

edukacji w zaborze austriackim”³⁷. Ta sugestia jest tym bardziej cenna, że w publikacji tej prawie w ogóle nie porusza się problematyki związanej z udziałem Kościołów, w tym rzymskokatolickiego, w organizacji oświaty na tych terenach, a także niewiele miejsca poświęca się osobie samego ucznia. Dotychczasowe badania działalności edukacyjnej jezuitów w Galicji skoncentrowane były na ukazaniu działalności pojedynczych placówek edukacyjnych albo przedstawieniu ich dziejów w ramach większych opracowań dotyczących wybranych ośrodków pracy duszpasterskiej³⁸.

Należy pamiętać, że w działalności każdej instytucji edukacyjnej ważni są ludzie, zarówno ci którzy ją tworzą, jak też i ci, dla których one powstały. W badaniach prowadzonych przez historyków wychowania zajmujących się Galicją dość istotne miejsce zajmują twórcy, kreatorzy myśli pedagogicznej, ale także profesorowie, nauczyciele oraz studenci³⁹. Niewiele natomiast jest badań poświęconych społecznościom uczniowskim w Galicji, ich portretom zbiorowym. Wśród tych nielicznych można tu przywołać monografie: Antoniego Knota, *Dążenia oświatowe młodzieży galicyjskiej w latach 1815–1830*, Wrocław 1959; Mieczysława Adamczyka, *Kształcenie młodzieży chłopskiej z obwodu sądeckiego i okolic 1772–1848*, Wrocław 1981, jak i mniejsze publikacje, np. Józefa Świeboda, *Struktura społeczna młodzieży w szkolnictwie średnim w Galicji Zachodniej w końcowej fazie feudalizmu*⁴⁰ oraz Lucyny Kudły, *Gimnazjaliści galicyjscy doby autonomicznej. Charakterystyka społeczności*⁴¹.

³⁷ Od redakcji, w: *Szkolnictwo i oświata*, s. 10.

³⁸ Szczegółową bibliografię publikacji dotyczących działalności jezuitów w Polsce zebrał Ludwik Grzebień. Zob. L. Grzebień, *Podstawowa bibliografia do dziejów Towarzystwa Jezusowego w Polsce*, t. 1–2, Kraków 2009.

³⁹ Np. A. Banach, *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*, Kraków 2009; A. Meissner, *Kształcenie nauczycieli w środkowej Galicji: 1871–1918*, Rzeszów 1974; W. Szulakiewicz, *Władysław Seredyński: studium z dziejów pedagogiki galicyjskiej*, Rzeszów 1995.

⁴⁰ J. Świeboda, *Struktura społeczna młodzieży w szkolnictwie średnim w Galicji Zachodniej w końcowej fazie feudalizmu*, w: *Sprawozdanie Dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego im. St. Konarskiego w Rzeszowie za rok szk. 1989/90*, Rzeszów 1990.

⁴¹ L. Kudła, *Gimnazjaliści galicyjscy doby autonomicznej. Charakterystyka społeczności*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis” 2005, nr 28.

Istotną kwestią, ważną ze względu na podjętą problematykę, było przede wszystkim określenie stanu dotychczasowych badań nad społecznością uczniowską szkół jezuickich, a także nad samymi jezuickimi instytucjami edukacyjnymi w Galicji. Niewątpliwie cenną publikacją dla badaczy zajmujących się historią szkolnictwa jezuickiego w XIX wieku jest opracowanie Maurycego Maciszewskiego pt. *Historia gimnazjum tarnopolskiego. Okres I. 1820–1848* (Tarnopol 1896). Publikację tę można uznać za materiał źródłowy do dziejów szkół jezuickich w Tarnopolu, szczególnie do ich pierwszego okresu działalności, autor bowiem odwołuje się do wielu źródeł, które z różnych przyczyn są niedostępne współczesnemu badaczowi. Poza tą pracą krótkie wzmianki o istnieniu szkoły pojawiają się w opracowaniach dotyczących historii szkolnictwa jezuickiego. W XIX wieku ukazały się dwie publikacje, których autorzy podają informacje dotyczące sytuacji szkół jezuickich w badanym okresie. Jedną z nich jest niewielkich rozmiarów, ale cenna pod względem merytorycznym, publikacja autorstwa Władysława Chotkowskiego pt. *Powrót i zniesienie jezuitów w Galicji w 1820–1848. Na podstawie archiwaliów rządowych*⁴², a drugą pozycją jest monumentalne dzieło Stanisława Załęskiego, *Jezuici w Polsce*⁴³. Autorzy opracowań dotyczących szkół jezuickich w Galicji, szczególnie ci publikujący w czasach PRL, chcąc przedstawić działalność szkół katolickich, musieli to czynić w publikacjach zatytułowanych w sposób bardzo ogólny (np. Jan Charytański, *Życie narodowe w galicyjskiej szkole pierwszej połowy XIX wieku*⁴⁴). W artykule tym jego autor przedstawia problematykę dotyczącą wychowania narodowego młodzieży przede wszystkim w szkołach jezuickich (Tarnopol, Nowy Sącz). W I połowie XIX wieku jezuici prowadzili jeszcze dwie instytucje edukacyjne – gimnazjum w Nowym Sączu i konwikt szlachecki we Lwowie. W 1939 roku na łamach „Rocznika Sądeckiego” opublikowano artykuł Tadeusza Słowikowskiego pt. *Fragmenty z przeszłości pierwszego państwowego Liceum i Gimnazjum im. Jana Długosza w Nowym*

⁴² W. Chotkowski, *Powrót i zniesienie jezuitów w Galicji w 1820–1848. Na podstawie archiwaliów rządowych*, Warszawa 1904.

⁴³ S. Załęski, *Jezuici w Polsce. Jezuici w Polsce porozbiorowej 1820–1905*, t. 5, cz. 2, Kraków 1906.

⁴⁴ J. Charytański, *Życie narodowe w galicyjskiej szkole pierwszej połowy XIX wieku*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1966.

Sączu w XIX wieku, w którym autor wyróżnił okres jezuicki w historii szkoły i zamieścił dane dotyczące liczby uczniów w kolejnych latach. Ponadto krótką historię dotyczącą działalności edukacyjnej jezuitów w Nowym Sączu w prowadzonym przez nich gimnazjum przybliży Jan Preisner w dwutomowej publikacji poświęconej działalności Towarzystwa Jezusowego w Nowym Sączu⁴⁵. Dzieje drugiej z wymienionych instytucji (konwikt we Lwowie) nakreślił Ludwik Grzebień. Korzystając z zachowanych materiałów źródłowych, jezuicki historyk ukazał ramy organizacyjne i podstawowe założenia procesu wychowania oraz podał nazwiska konwiktów⁴⁶.

Na podstawie posiadanych nielicznych materiałów źródłowych do dziejów jezuickich instytucji edukacyjnych w Nowym Sączu i Lwowie możliwa będzie jedynie próba nakreślenia szkicu portretu zbiorowego tamtejszych społeczności uczniowskich. W Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego dostępne są źródła rękopiśmienne odnoszące się do dziejów kolegium w Nowym Sączu (*Historia Collegii Neo-Sandecensis Soc. Jesu Anno Domini 1838–1840* – ATJKr rkps 612), zawierające kilka dokumentów opisujących działalność gimnazjum, ale nie ma wśród nich żadnych dokumentów dotyczących samych uczniów. W trakcie badań nie udało się ustalić listy uczniów tamtejszego kolegium, a co za tym idzie nie było możliwe ustalenie ich dalszych losów. W archiwum znajdują się również materiały zawierające informacje o dziejach konwiktów szlacheckich we Lwowie. W dwóch zbiorach dokumentów: *Lwowski konwikt szlachecki 1842–1848* (ATJKr rkps 347), *Lwów – Święty Mikołaj – Konwikt* (ATJKr rkps 389) jest wprawdzie spis nazwisk konwiktów oraz w kilku przypadkach informacje o losach wychowanków konwiktów, jednak nie posiadamy istotnych informacji o losach pozostałych konwiktów. W dokumentach nie ma też informacji o ich wyznaniu, narodowości, doświadczeniach szkolnych ani dokonanych wyborach życiowych po zakończeniu edukacji. Ograniczenia te legły u podstaw próby naszkicowania jedynie zarysu portretu zbiorowego tych społeczności uczniowskich. Niewątpliwie

⁴⁵ J. Preisner, *Jezuici w Nowym Sączu przy kościele Świętego Ducha*, t. 1–2, Kraków 2003.

⁴⁶ L. Grzebień, *Konwikt szlachecki we Lwowie 1842–1848*, w: *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, red. S. Obirek, M. Wolańczyk, Kraków 1995, t. 4, nr 2.

nawet taki szkic może się przyczynić do lepszego poznania działalności edukacyjnej jezuitów w Galicji w XIX wieku.

W XX wieku ukazały się również publikacje, w których przedstawiono różne formy działalności jezuitów w II połowie XIX wieku w Galicji. Jednak „w odróżnieniu od konwiktów jezuitów w Chyrowie (...), o konwiktach w Tarnopolu z lat 1856–1886 nikt dotąd szerzej nie pisał”⁴⁷. Jak wiadomo, inaczej niż w przypadku Tarnopola przedstawia się stan badań dotyczący Zakładu Naukowo-Wychowawczego w Bąkowie pod Chyrowem. Po pierwsze, powstała szczegółowa i prawie „kompletna” monografia zakładu autorstwa Jana Niemca, w której autor w szóstym rozdziale przybliżył losy wybranych uczniów zakładu chyrowskiego. Po drugie, powstało i nadal powstaje wiele prac przyczynkarskich, w których autorzy przybliżają np. działalność teatru konwiktowego, znaczące postacie nauczycieli i wychowawców⁴⁸.

Pomimo istnienia wielu prac o samym zakładzie chyrowskim, obejmujących różne aspekty jego działalności, w podjętych badaniach zdecydowałam się skoncentrować swoją uwagę przede wszystkim na społeczności uczniowskiej oraz jej znaczeniu i roli w ówczesnym społeczeństwie. Zatem dla moich badań istotne są dwie publikacje – słowniki biograficzne wychowanków konwiktów w Tarnopolu oraz w Chyrowie. Należy jednak podkreślić, że istniejące już publikacje słownikowe: *Chyrowiacy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*⁴⁹ i *Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków*⁵⁰ są dla mnie jedynie punktem wyjścia do badań nad portretem zbiorowym uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji. Podążając za sugestią Andrzeja

⁴⁷ L. Grzebień, B. Topij-Stempińska, *Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków*, Kraków 2016, s. 10.

⁴⁸ J. Niemiec, *Zakład Naukowo-Wychowawczy ojców Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, Kraków–Rzeszów 1998; M. Puchowska, *Tematyka żydowska na scenie jezuickiego teatru szkolnego w Chyrowie*, „Prace Naukowe AJD. Pedagogika 13” 2004; A. Królikowska, *Teofil Bzowski as the guardian of the memory of the ideals of the Chyrow boarding school and its graduates*, „Horyzonty Wychowania” 2017, nr 37.

⁴⁹ L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, *Chyrowiacy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, Kraków 2000.

⁵⁰ L. Grzebień, B. Topij-Stempińska, *Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków*, Kraków 2016.

Szwarc, nie stały się one „wyłącznym twórczym”⁵¹ dla powstania portretu zbiorowego uczniów. W toku prac analizowałam bowiem pod kątem przyjętej problematyki badawczej przede wszystkim dostępny materiał źródłowy oraz inne opracowania, w tym biografie poszczególnych osób czy rodzin. W archiwum Prowincji Południowej Towarzystwa Jezusowego (dalej: ATJKr) zgromadzone są dokumenty źródłowe, na podstawie których można nakreślić historię jezuickich instytucji edukacyjnych, grona pedagogicznego, a także społeczności uczniowskiej. Źródła historyczne odgrywają bowiem istotną rolę w badaniach z historii wychowania, w tym również w badaniach z zakresu biografistyki historyczno-pedagogicznej. Pomimo braku wspólnego stanowiska badaczy (m.in. historyków, historyków edukacji) w rozumieniu istoty i roli jaką odgrywają źródła w procesie badawczym⁵², należy przyjąć za Jerzym Topolskim, że źródłem „jest wszystko to, skąd możemy czerpać informacje o przeszłości”⁵³ instytucji edukacyjnych, kadry pedagogicznej, a także samych uczniów, a „ustalenie ich istnienia jest podstawowym warunkiem, który musi zostać spełniony, aby badania w ogóle zostały podjęte”⁵⁴. Należy jednak pamiętać, że „jednoznacznie na zakres poszukiwań źródłowych”⁵⁵ wskazują pola zainteresowań badawczych.

⁵¹ A. Szwarc, *Portrety zbiorowe dziewiętnastowiecznych Polaków w nowszej historiografii. Uwagi dyskusyjne*, w: *Człowiek – Społeczeństwo – Źródło. Studia dedykowane profesor Jadwidze Hoff*, red. S. Kozak, D. Opaliński, J. Polaczek, Rzeszów 2014, s. 583.

⁵² Istotę i rolę źródeł historycznych w badaniach podejmowali m.in.: M. Handelman, *Historyka: zasady metodologii i teorii poznania historycznego*, Warszawa 1928; G. Labuda, *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, nr 1, s. 3–52; J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984; J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię*, Warszawa 1998. Natomiast temat różnic i rozbieżności w rozumieniu, podejściu metodologicznym do kwestii źródeł poruszał m.in.: J. Topolski, *Czy historyk ma dostęp do przeszłej rzeczywistości? Problem źródeł historycznych*, w: *Historia: o jeden świat za daleko?*, wstęp, przekład i opracowanie E. Domańska, Poznań 1997; zob. także, *Tekst źródła: krytyka, interpretacja*, red. B. Trelińska, Warszawa 2005.

⁵³ J. Topolski, *Wprowadzenie do historii*, Poznań 2009, s. 35.

⁵⁴ G. Michalski, *Źródła do badań biograficznych w historii wychowania*, w: *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jalmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 174.

⁵⁵ G. Michalski, *Zakres poszukiwań źródłowych w badaniach historyczno-pedagogicznych stowarzyszeń*, w: *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 153.

W badaniach nad dziejami oświaty w Galicji, jak podkreśla Andrzej Meissner, należy uwzględnić wszystkie dostępne źródła archiwalne – rękopiśmienne i drukowane. Źródła te można podzielić na: dokumentacyjne, narracyjne i epistolarne⁵⁶. Ze względu na przyjęty podział, odwołuję się do źródeł dokumentalnych o charakterze normatywnym (aktów i norm prawnych, ustaw, rozporządzeń, przepisów, statutów, regulaminów). Tego rodzaju materiał źródłowy zgromadzony jest w archiwach i bibliotekach w Polsce, jak i poza jej granicami, głównie w Austrii i na Ukrainie. Do tych dokumentów należą m.in.: (1) *Sammlung der Verordnungen und Vorschriften über die Verfassung und Einrichtung der Gymnasien*⁵⁷, (2) *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*⁵⁸; (3) *Podstawy prawne ustroju szkół średnich. Nr 1. Z ustawy zasadniczej z 21 grudnia 1867. Dz. u. p. Nr 142. O powszechnych prawach obywateli dla królestw i krajów reprezentowanych w Radzie państwa*, w: *Zbiór ustaw i rozporządzeń odnoszących się do szkół średnich w Galicji*⁵⁹, a także (4) *Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 15 czerwca 1911. L. 117. Dz. u. p. w sprawie uzyskania kwalifikacji nauczycielskiej dla szkół średnich (wraz z liceami żeńskimi)*, w: *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich z upoważnienia Senatu Akadem. Dla użytku młodzieży Uniw.*⁶⁰. Dokumenty te są dlatego ważne, ponieważ są to „przepisy prawa regulujące działalność państwa w dziedzinie oświaty, kształcenia i wychowania oraz stosunki prawne, jakie w tym zakresie powstają. W szczególności regulują one organizację, funkcjonowanie systemu oświaty i wychowania, a w tych ramach strukturę, administrację i działalność aparatu administracji szkolnej, władz szkolnych oraz (...) systemu zakładów i placówek oświatowo-wychowawczych”⁶¹.

⁵⁶ A. Meissner, *Źródła drukowane do dziejów oświaty*, w: *Źródła w badaniach*, s. 44.

⁵⁷ Wydane drukiem w 1808 i 1820 r.

⁵⁸ *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*, Wien 1849.

⁵⁹ *Zbiór ustaw i rozporządzeń odnoszących się do szkół średnich w Galicji*, oprac. M. Janelli, K. Missona, Lwów 1914.

⁶⁰ *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich z upoważnienia Senatu Akadem. Dla użytku młodzieży Uniw.*, zestawil K.W. Kumaniecki, Kraków 1913.

⁶¹ J. Hamplewicz, *Zagadnienia ustawodawstwa szkolnego: (zarys problematyki polskiego prawa szkolnego)*, Katowice 1973, s. 10.

Do tej grupy źródeł zaliczyć można również plany, programy, a także wewnętrzne akty prawne instytucji, jak regulaminy. Wśród tych źródeł należy wskazać m.in. *Plan nauki w gimnazyach*⁶², jak i wewnętrzne regulaminy zakładów: *Ratio instituendae in Convictu Tarnopolitano SJ* oraz *Ratio instituendae iuventutis in Convictu Chyrowiensi S.J.*⁶³. W tych dokumentach określone zostały także obowiązki i uprawnienia innych podmiotów zajmujących się nauczaniem i wychowaniem, na przykład wychowawców, ale też rodziców. Ponadto określają one prawa i obowiązki samych uczniów. Jeśli chcemy zrozumieć istotę działalności edukacyjnej jezuitów, a także funkcjonowanie społeczności szkolnych w ramach prowadzonych przez nich instytucji edukacyjnych, musimy spojrzeć na tę działalność przez pryzmat obowiązującej w państwie Habsburgów polityki oświatowej⁶⁴. Do grupy dokumentów źródłowych zaliczyć należy jeszcze tzw. materiały statystyczne. W moich badaniach przydatne były zarówno państwowe statystyki podające informacje o liczbie ludności danego wyznania, jak i te charakterystyczne dla szkolnictwa, czyli sprawozdania szkolne, sprawozdania c.k. dyrekcji Rady Szkolnej Krajowej, ale także wewnętrzne dokumenty zakonu, jak roczne katalogi prowincji, zawierające nazwiska zakonników, ich przydział do placówki edukacyjnej, sprawowaną funkcję, a także wykładany przedmiot⁶⁵. Istotnym źródłem informacji o karierach zawodowych uczniów szkół jezuickich są szematyzmy, „mające charakter roczników statystyczno-personalnych”⁶⁶.

W tym miejscu należy wspomnieć o trudnościach wynikających z braku wystarczającego materiału statystycznego dotyczącego omawianych jezuickich placówek edukacyjnych. Najpełniejsze dane statystyczne

⁶² „Muzeum” 1909, dodatek nr 2.

⁶³ Regulaminy wydano odpowiednio w Tarnopolu w 1881 r. i w Żółkwi w 1903 r.

⁶⁴ A. Meissner, *Źródła drukowane*, s. 46.

⁶⁵ Np. E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917; *Juventus Caesareo Regii Gymnasii Tarnopolitani religiosis Societatis Jesu commissi e moribus et progressu in literis censa exeunte anno scholastico MDCCCXL*, Leopoli [1840]; *I Sprawozdanie Prywatnego Gimnazjum OO. Jezuitów w Bąkownicach pod Chyrowem za rok szkolny 1894*, Przemyśl 1894; *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1913*, Lwów 1913; *Catalogi Sociorum et Officiorum Provinciae Galicianae Societatis Jesu ex annis 1821–1832*, Cracoviae 1900.

⁶⁶ A. Meissner, *Źródła drukowane*, s. 52.

posiadamy w odniesieniu do działalności zakładu chyrowskiego. Zachowały się bowiem wszystkie sprawozdania roczne, zawierające bogaty materiał statystyczny, wysłane przez placówkę do Rady Szkolnej Krajowej. Takich materiałów nie posiadamy niestety w odniesieniu do innych jezuickich placówek edukacyjnych w Galicji. Dane statystyczne dotyczące pochodzenia społecznego, wyznania, a czasem narodowości możemy jedynie czerpać z innych publikacji, na przykład z herbarzy. Taki stan utrudnia tworzenie pełnych, obejmujących cały okres działalności placówki, zestawień statystycznych dotyczących wyznania, narodowości czy pochodzenia społecznego uczniów. Jednak na podstawie tych nielicznych, istniejących i dostępnych źródeł informacji o uczniach (*Juventusy*, spisy uczniów) podjęto próbę odtworzenia przynależności społecznej, wyznaniowej i narodowościowej uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Tarnopolu. W wypadku społeczności uczniowskiej z Nowego Sącza oraz ze Lwowa próba taka z racji bardzo nielicznych danych źródłowych okazała się wręcz niemożliwa do zrealizowania.

Jednak w kreśleniu portretu zbiorowego znaczącą rolę odgrywają źródła o charakterze narracyjnym. Będą to zarówno kroniki, roczniki, dzienniki, pamiętniki, wspomnienia, a także sprawozdania szkolne, czasopisma, dzieła pedagogiczne, które „zawierają nie tylko określone informacje o przeszłości, lecz także subiektywne opinie (*beliefs*) nadawców. Są one nasycone interpretacjami, tworząc określone całości retoryczne, innymi słowy są one konstrukcjami narracyjnymi”⁶⁷. Źródła narracyjne, na przykład pamiętniki, wspomnienia, zaliczane są także do tzw. ego-dokumentów, które są czasem jedynym źródłem pozwalającym poznać „klimat duchowy okresu historycznego, który nie jest do odtworzenia na podstawie innych dokumentów”⁶⁸. W przypadku uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych mamy do dyspozycji pamiętniki i wspomnienia. Jest to zarówno materiał źródłowy rękopiśmienny, jak i drukowany. Należy jednak zaznaczyć, że zdecydowanie więcej posiadamy pamiętników i wspomnień Chyrowiaków niż Tarnopolczyków. W przypadku tych pierwszych można wskazać zarówno pamiętniki

⁶⁷ J. Topolski, *Czy historia ma dostęp*, s. 64.

⁶⁸ W. Szulakiewicz, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przełęcz Badań Edukacyjnych” 2013, nr 16, s. 79.

i wspomnienia wydawane z inicjatywy samych autorów, te zamieszczone w publikacjach okolicznościowych oraz zebrane przez badaczy. Do tych ostatnich należą wspomnienia zebrane przez Ludwika Grzebienia i wydane drukiem w 1990 roku w publikacji pt. *Chyrowiacy*.

Ostatnią grupą źródeł, którą wymienia Andrzej Meissner, są materiały źródłowe o charakterze epistolarnym. Ten rodzaj źródeł pozwala badaczowi uzupełnić i przedstawić zagadnienie, które często dopiero w kontekście treści zawartych w korespondencji staje się zrozumiałe i czytelne, zarówno dla badacza, jak i czytelnika. Ponadto, jak zauważa Władysław Szulakiewicz, „trudno wyobrazić sobie dzisiaj badania naukowe bez wykorzystania źródła jakim jest korespondencja”⁶⁹. W nakreśleniu portretu zbiorowego istotna będzie przede wszystkim korespondencja pomiędzy uczniami, ale także uczniami i nauczycielami, jak na przykład korespondencja pomiędzy Władysławem Wszelaczyńskim a jego nauczycielami z tarnopolskiego konwiktów⁷⁰. Wymienione źródła nie wyczerpują wszystkich tych, które posłużyły do zarysowania portretu zbiorowego uczniów jezuickich szkół i konwiktów w Galicji. Szczegółowy wykaz materiałów źródłowych rękopiśmiennych, jak i drukowanych, wykorzystanych w dysertacji zamieszczono w Bibliografii.

Ponadto w kreśleniu portretu społeczności uczniowskich istotne były wszelkiego rodzaju specjalistyczne słowniki biograficzne, biografie rodzin, a także inne publikacje o charakterze biograficznym oraz takie, z których można czerpać informacje dotyczące losów uczniów tarnopolskiej i chyrowskiej placówki edukacyjnej. Niewątpliwie pomocne były również opracowania dotyczące historii Austrii, ziem polskich pod zaborami, sytuacji mieszkańców Galicji oraz czasopisma, przede wszystkim te wydawane w Galicji, jak i publikowane w innych krajach monarchii Habsburgów oraz czasopisma redagowane w chyrowskiej placówce. Zebrany w ten sposób materiał pomógł zidentyfikować i uporządkować najbardziej istotne problemy ówczesnego społeczeństwa, przemiany społeczne, jakie się wówczas dokonały, a które

⁶⁹ W. Szulakiewicz, *Korespondencja w badaniach historii edukacji i nauki*, w: *Badania historyczne w pedagogice. Konteksty źródłowe*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2015, s. 25.

⁷⁰ *Korespondencja Władysława Wszelaczyńskiego, 1856–1896*, t. 1, BN rkps 10222 IV.

niewątpliwie były udziałem uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych. Ich wykaz umieszczono również w Bibliografii.

Podstawy metodologiczne badań własnych

Mając na uwadze przyjęty temat dysertacji, przedstawiono w niej przede wszystkim uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych, a dokładniej ich portret zbiorowy. Podjęto tym samym próbę uchwycenia wspólnych i charakterystycznych cech tej zbiorowości. Jednocześnie ukazano ją w szerszym kontekście edukacyjnym poprzez pryzmat miejsca oraz ludzi (grona pedagogicznego) i przyjętych metod wychowania oraz kształcenia w jezuickich instytucjach edukacyjnych. W tym kontekście główny problem badawczy rozprawy przyjmuje postać pytania: Jakie były cechy konstytutywne portretowanej społeczności uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku?

W związku z przyjętym problemem głównym, wyłaniają się problemy szczegółowe: (1) Z jakich środowisk rodzinnych pochodzili uczniowie? (2) Jaka była ich przynależność społeczna, wyznaniowa i narodowa? (3) Jakie doświadczenia szkolne były ich udziałem? (4) Jakich dokonali wyborów dróg życiowych i zawodowych?

Zamierzam odpowiedzieć na postawione pytania z punktu widzenia historyka wychowania, który bada przeszłość edukacyjną, między innymi po to, aby czerpać z niej inspirację do refleksji nad obecną rzeczywistością edukacyjną. Jednym z głównych zadań historyka wychowania jest bowiem „uobecnienie” przeszłości edukacyjnej, czyli rozpoznanie zjawisk, które chociaż osadzone w przeszłości, mogą się stać źródłem wiedzy o genezie i kształcie edukacyjnej teraźniejszości⁷¹. Rozumienie historii w pedagogice nie oznacza jedynie interpretacji tekstów historycznych; można przyjąć założenie, że bez historycznej perspektywy niemożliwe

⁷¹ C. Majorek, *Najnowsza historia edukacji wobec potrzeb pedagogiki*, w: *Edukacja i jej historiografia. Poszukiwanie płaszczyzny twórczego dialogu*, red. S. Sztobryn, J. Semków, Kraków 2006, s. 60–61; por. także J. Dybiec, *Historycyzm i ahistorycyzm w polskiej myśli pedagogicznej XIX i XX wieku*, w: *Edukacja i jej historiografia. Poszukiwaniu płaszczyzny twórczego dialogu*, s. 73; B. Śliwerski, *Metateoretyczne badania teorii wychowania*, w: *Konteksty i metody*, s. 47.

jest rozumienie dzisiejszego wychowania i kształcenia. „Dopiero historia poszerza ograniczony horyzont indywidualnych przeżyć i współczesnych sytuacji pedagogicznych”⁷². Historia wychowania pełni rolę pryzmatu, przez który pedagogika współczesna spogląda na samą siebie. Wszystkie dane pedagogiczne, jakimi zajmuje się historia wychowania, zaistniały dzięki konkretnym indywidualnościom i nie są dostępne obiektywnie, zatem muszą zostać zinterpretowane. „Takie rozumiejące zbliżenie się do pedagogicznych faktów jest o tyle niezbędne – jak twierdzi Krystyna Ablewicz – że nie są one w historii czymś wyizolowanym, lecz umieszczonym w polu rozumienia siebie i świata każdego człowieka. Bez odniesienia ogólnoegzystencjalnego wychowanie i kształcenie są nie do pomyślenia”⁷³.

Aby jednak uzyskać odpowiedź na wyżej sformułowane pytania, należy stworzyć pełną (w miarę możliwości) charakterystykę badanej zbiorowości uczniów. Każdy bowiem uczeń jest osobą posiadającą własne, indywidualne cechy, stanowi jednocześnie część zbiorowości ludzi, którzy ze względu na dłuższy, wspólny pobyt (często kilkuletni) w jednym miejscu oraz podobne doświadczenia szkolne mają wiele cech wspólnych. Istotne zatem jest poznanie jednostkowych losów, które pozwolą na poznanie cech właściwych dla całej grupy – portretowanej społeczności uczniowskiej. Badania nad portretem zbiorowym uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych należy zaliczyć do tych, które wpisują się w nurt badań biograficznych. W tym nurcie można wyróżnić między innymi biografię ogólną, naukową, historyczną, pedagogiczną, edukacyjną, polityczną, „zatem już samo nazewnictwo wskazuje na rodzaj biografii i jej powinowactwo z określoną dyscypliną i w pewnym sensie oddaje wartość poznawczą”⁷⁴. Należy zaznaczyć, że w rozważaniach metodologicznych odnoszących się do historii wychowania przyjmuje się również taką koncepcję badań, w wyniku której powstają biografie zbiorowe⁷⁵. Jednak – jak zauważa Władysława

⁷² K. Ablewicz, *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*, Kraków 1994, s. 45.

⁷³ Tamże, s. 46.

⁷⁴ W. Szulakiewicz, *Biografistyka w polskiej historiografii edukacyjnej*, w: *Powiązania rodzinne wśród twórców polskiej teorii i praktyki edukacyjnej*, red. W. Jamrozek i in., Poznań 2007, s. 10.

⁷⁵ W. Szulakiewicz, *Dialog w historii wychowania – perspektywa biograficzna*, w: *Dialog w kulturze*, red. M. Szulakiewicz, Toruń 2003, s. 295.

Szulakiewicz – „w naukach o wychowaniu, jak wynika z przeglądu piśmiennictwa, popularnością cieszą się głównie biografie indywidualne, mniej natomiast biografie zbiorowe, grupowe czy pokolenia”⁷⁶, stąd też istotne jest, by również w obrębie tej subdyscypliny pedagogicznej i historycznej powstawały biografie zbiorowe różnych środowisk edukacyjnych. Zgadzam się z twierdzeniem Czesława Majorka, że „oprócz indywidualnego portretu jednostki, biografia wyraża zbiorowy wizerunek grupy, do której owa jednostka należała. Mamy wówczas do czynienia z tak zwaną biografią zbiorową, obejmującą zarazem indywidualny obraz człowieka, jak i odzwierciedlone w nim podstawowe cechy społeczności i społeczeństwa danego okresu historycznego”⁷⁷. W jej wyniku może powstać portret zbiorowy badanej społeczności. Zdaniem Andrzeja Szwarca istota portretu zbiorowego polega na odnalezieniu cech wspólnych lub różnicujących daną zbiorowość, a „w razie możliwości [badacze] ukazują i poddają analizie te spośród nich, które są policzalne i dadzą się przedstawić przy zastosowaniu metod statystycznych”⁷⁸. Zazwyczaj w takich badaniach uwzględnia się wiek, pochodzenie społeczne i terytorialne, stan rodziny, narodowość, wyznanie, wykształcenie, wykonywany zawód, a nawet zarobki i stan majątkowy. Jak zauważa wyżej wspomniany historyk, specyfika danej grupy oraz pomysłowość badacza mogą poszerzyć ten katalog. W konstruowaniu portretu zbiorowego chodzi przede wszystkim o to, by wyodrębnić daną grupę na podstawie przynajmniej jednej cechy, a potem „szuka się (...) innych elementów grupowej *differentia specifica*”⁷⁹. Zgodnie z tą propozycją, z portretem zbiorowym mamy do czynienia, gdy ktoś bada i przedstawia na przykład grupy zawodowe (uczonych, artystów, oficerów, duchownych itp.), ale też zbiorowości studentów i uczniów. Wszystko to uzasadnia podjęcie badań biograficznych nad portretem zbiorowym uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku.

⁷⁶ W. Szulakiewicz, *Andragogiki portret zbiorowy w kontekście dyskusji o sensie badań biograficznych*, „Rocznik Andragogiczny” 2013, s. 259.

⁷⁷ C. Majorek, *Rola badań biograficznych w rekonstrukcji dziejów oświaty i pedagogiki w Galicji*, w: *Biografie pedagogiczne. Szkice do portretu galicyjskiej pedagogii*, red. C. Majorek, J. Potoczny, K. Sowa, Rzeszów 1997, s. 12–13.

⁷⁸ A. Szwarz, *Portrety zbiorowe dziewiętnastowiecznych Polaków*, s. 580.

⁷⁹ Tamże, s. 581.

Jednym z głównych etapów przyjętej procedury badań biograficznych było zgromadzenie i uporządkowanie podstawowych danych biograficznych. Należało je uporządkować według głównych wątków biograficznych: kwestionariusza osobowego (imię nazwisko, data i miejsce urodzenia, zgonu, pochodzenie społeczne), przebytej edukacji (szkolna, uniwersytecka) oraz podejmowanej działalności (zawodowej, społecznej, politycznej).

Bardzo ważne jest też określenie ram czasowych i terytorialnych prowadzonych badań. Zdaniem Wacława Marmona i Jana Rysia, istotne jest także jednoznaczne uściślenie okresu „przebywania w danym środowisku, który pozwoli (...) zakwalifikować badanego do danej zbiorowości”⁸⁰. Przyjmując zatem taki tok postępowania badawczego, istotne dane biograficzne będą poszukiwane w aktach urzędowych (państwowych i szkolnych), pamiętnikach, nekrologach i wspomnieniach pośmiertnych, pracach biograficznych powstałych wcześniej oraz wśród zachowanej dokumentacji wizualnej. Przyjęcie takiej drogi metodologicznego postępowania wpisuje ją w obszar metodologii badań jakościowych, będących sposobem poznawania rzeczywistości wychowawczej w określonym kontekście, w przekonaniu, że jest ona „wytworem ludzkiego działania, któremu nadajemy określony sens”⁸¹. Wyniki badań jakościowych można odnosić jedynie do konkretnego czasu, miejsca i okoliczności, dzięki czemu możliwe staje się zrozumienie wielu faktów. Przychodzi ono wraz z poznaniem, doświadczaniem kontekstu, w którym one miały miejsce. Kontekst ten dostępny jest tylko uczestnikom danej sytuacji, dlatego badacz jakościowy musi wnikać „w głąb poznawanej rzeczywistości, posługując się nie tylko spostrzeganiem, myśleniem, uogólnianiem, ale także emocjami i intuicją”⁸². Zdaniem Jerzego Topolskiego, historyk nie tylko chce przekazać informacje o przeszłości, ale przekazuje także swój punkt widzenia, swe wartościowanie, bowiem „fakty i obrazy przeszłości,

⁸⁰ W. Marmona, J. Ryś, *Środowisko edukacyjne w świetle badań biograficznych*, w: *Biografie pedagogiczne*, s. 191.

⁸¹ S. Sztobryn, *Znaczenie refleksji historycznej w pedagogice*, w: *Edukacja i jej historiografia. Poszukiwanie płaszczyzny twórczego dialogu*, red. S. Sztobryn, J. Semków, Kraków 2006, s. 75.

⁸² K. Rubacha, *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*, w: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006, s. 35.

o których historycy piszą w swych tekstach, są ich konstrukcją – uwarunkowaną respektowaną przez badacza wiedzą pozaźródłową, jego systemem wartości, ideologią itp. składnikami, a więc «bagażem», którego nie może się on pozbyć ani jakoś zneutralizować! Co więcej, nawet tzw. źródła historyczne nie dają wstępu do innych światów (historycznych) – ponieważ muszą one i tak być interpretowane przez historyka żyjącego w danej epoce i przez jej pryzmat wertującego i oceniającego wszelkie dane źródłowe⁸³. Badacz jakościowy może wnikać między innymi w świat społeczny, który dostępny jest w postaci dokumentów, źródeł, tekstów, rzeczy materialnych⁸⁴. W ten sposób może rekonstruować fakty, poznając zdarzenia, które zostały w sposób trwały zarejestrowane. W badaniach jakościowych szukamy więc rozumienia zjawisk, co jest procesem odkrywania niejako kolejnych zasłon czy warstw w poznawaniu rzeczywistości. Sądzę, że przyjęty sposób badania pozwala na optymalne poznanie badanej zbiorowości uczniów i nakreślenie jej portretu zbiorowego. Nakreślenie takiego portretu wydaje się możliwe, bowiem uczniów tych instytucji połączyło nie tylko miejsce nauki, ale również względnie trwałe więzi oparte na zinterioryzowanych wartościach przekazanych w procesie wychowania i kształcenia w jezuickich instytucjach edukacyjnych.

Struktura rozprawy

Próba nakreślenia historyczno-kulturowego tła mieszkańców dziewiętnastowiecznej Galicji, koniecznego dla zrekonstruowania portretu zbiorowego uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych, nie jest łatwa z uwagi na fakt ich olbrzymiego zróżnicowania społecznego, wyznaniowego, narodowego, ekonomicznego i gospodarczego. Ta rozbieżność i różnorodność była z jednej strony efektem wielowiekowych procesów, które miały miejsce na tych terenach, a z drugiej

⁸³ A. Radomski, *Historiografia pragmatyczna i jej znaczenie dla praktyki edukacyjnej*, „Kultura i Historia” 2004, nr 7, www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/186 [dostęp: 27.03.2019]; Por. J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1998, s. 106, 113, 348.

⁸⁴ K. Rubacha, *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*, s. 35–36.

wielu przełomów dokonujących się w polityce, gospodarce, ekonomii, a także stosunkach społecznych w ciągu XIX wieku. Te przemiany doprowadziły do upadku „starego świata” z jego feudalnym porządkiem i legły u podstaw narodzin „nowego świata” z nowym ustrojem społeczno-gospodarczym. To w tej epoce społeczeństwo zmieniło swój stosunek do nauki i edukacji. W ciągu pierwszej połowy XIX wieku wykształcenie, zdolności i posiadane kwalifikacje stały się w społeczeństwie galicyjskim źródłem poważania i znaczenia. Wydaje się zatem właściwe przyjrzenie się najpierw kim byli, skąd się wywodzili i jakie były losy życiowe czynnych uczestników procesu edukacji – uczniów galicyjskich szkół średnich, w tym szczególnie uczniów dziewiętnastowiecznych jezuickich instytucji edukacyjnych.

Prezentowana dysertacja została podzielona na cztery rozdziały. Jest to podyktowane wyznaczoną problematyką, jak również przyjętym postępowaniem badawczym. Z uwagi na fakt, że wyszczególnione problemy badawcze dotyczą społeczności uczniowskiej jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku, przyjęłam układ rozdziałów uwzględniający różne aspekty przeszłej rzeczywistości mające „miejsce w przyjętym interwale czasu, lecz nie ukazujące ciągów temporalnych”⁸⁵.

Pierwszy rozdział poświęciłam przybliżeniu społeczności uczniowskich jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w I połowie XIX wieku. Jezuici przybyli do Galicji w 1820 roku i od razu włączyli się w nurt pracy edukacyjnej. Do czasu ich rozproszenia w 1848 roku prowadzili trzy placówki edukacyjne: gimnazjum, studium filozofii i konwikt w Tarnopolu, gimnazjum w Nowym Sączu i konwikt szlachecki we Lwowie. Poznanie historii tych instytucji edukacyjnych, kadry pedagogicznej, przyjętych i stosowanych metod wychowawczych pozwoliło na lepsze poznanie portretowanej społeczności, szczególnie w odniesieniu do uczniów placówki w Tarnopolu. Należy zaznaczyć, że prowadzone przez jezuitów w tym okresie placówki edukacyjne cieszyły się pełnią praw państwowych i tym samym podlegały kontroli państwa. W rozdziale tym została również podjęta próba naszkicowania portretu zbiorowego uczniów nowosądeckiego gimnazjum i lwowskiego konwikt. Przybliżenie specyfiki działalności tych placówek edukacyjnych jest ważne, ponieważ świadczy o tym, że

⁸⁵ J. Topolski, *Jak się pisze*, s. 119.

jezuici nie ograniczali się jedynie do kształcenia i wychowania młodzieży pochodzącej z warstw uprzywilejowanych, ale podejmowali także wyzwania związane z edukacją młodzieży wywodzącej się z drobnej szlachty, mieszczaństwa i chłopstwa.

Rozpoczęta w II połowie XIX wieku w Galicji działalność edukacyjna jezuitów trwała 62 lata (1852–1914). Ten etap pracy wychowawczej jezuitów przedstawię w rozdziale drugim. Przybliżę w nim historię działalności jezuickich placówek edukacyjnych, najpierw w Tarnopolu, a następnie w Chyrowie. W tym rozdziale nakreślę wizerunek grona pedagogicznego szkół w Tarnopolu i w Chyrowie oraz przedstawię metodę pracy wychowawczej przyjętą w tych ośrodkach. Należy nadmienić, że po reaktywacji zakonu w 1852 roku jezuici powrócili do Tarnopola, ale mogli tam prowadzić jedynie prywatny konwikt szlachecki, co niewątpliwie determinowało „elitarny” charakter tej placówki. Po trzydziestu latach działalności konwikt przeniesiono do Chyrowa, gdzie po kilku latach działalności zakład otrzymał „prawa publiczności” dla wszystkich klas.

Kreśląc historię i obraz środowiska edukacyjnego uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych, chciałam przede wszystkim wskazać na istnienie środowiska edukacyjnego, rozumianego jako względnie stały układ jednostek, grup i zbiorowości ludzkich, które wywierają wpływ na aktywność i zachowanie osoby. Należy nadmienić, że „oddziaływanie to ma charakter obustronny, tzn. jednostka ma wpływ na środowisko, kształtując jego oblicze”⁸⁶, czyli inaczej stały układ pomiędzy uczniami i nauczycielami, który został „wpisany w określone powiązania formalne i nieformalne, funkcjonujące w określonych strukturach organizacyjnych jak np. szkoła”⁸⁷. Ujmując to inaczej, szczegółowa analiza infrastruktury towarzyszącej codzienności szkolnej uczniów pozwoli zrozumieć, gdzie i przez kogo (w relacji z kim) kształtowały się poglądy i doświadczenia uczniów, co (lub/i kto) mogło wywrzeć decydujący wpływ na dokonane przez nich wybory. Należy pamiętać, że samo środowisko edukacyjne także w jakiś sposób warunkowało charakter danej zbiorowości.

⁸⁶ W. Marmona, J. Ryś, *Środowisko edukacyjne w świetle badań biograficznych*, w: *Biografie pedagogiczne*, s. 189.

⁸⁷ Tamże.

W rozdziale trzecim oraz czwartym podejmę próbę ukazania portretu zbiorowego uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji. W rozdziale trzecim skoncentruje się na nakreśleniu portretu społeczności uczniowskiej placówek tarnopolskich, a w ostatnim rozdziale – portretu Chyrowiaków. W obu tych rozdziałach przyjąłam podobny podział na podrozdziały, dokonany ze względu na szczegółową problematykę badawczą. W kolejności omówię zatem środowisko rodzinne uczniów, miejsca zamieszkania rodziców, ich pochodzenie społeczne, przynależność wyznaniową i narodową. Ukazanie tego środowiska pozwoli pośrednio uzyskać odpowiedź na pytanie o system wartości, światopogląd, a także tradycje i kulturę wyniesione z domu rodzinnego. Kolejnym etapem będzie ukazanie doświadczeń szkolnych – jak pisał jeden z uczniów chyrowskiej placówki – codziennego „szarego konwiktorskiego trudu”. W ostatnich dwóch podrozdziałach omówione zostaną wybory dokonane przez uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych po zakończeniu nauki w tych placówkach.

Indeks osób¹

- Abgarowicz-Abgaro Roman** 208, 250
Ablewicz Krystyna 33
Adam Kazimierz 312
Adam Ludwik 311
Adamczyk Mieczysław 23, 51, 92, 122, 189, 190, 222
Adamski Tadeusz 326
Agopsowicz Hasso Kazimierz de 250, 279
Agopsowicz Grzegorz 279
Aleksander I, car Rosji 19
Ankwicz Andrzej A., arcybiskup lwowski 43, 88
Antoniewicz Marian 279
Antoniewicz Mieczysław 279
Antonowicz Karol 75, 119
Arciszewski Bazyle 89
Arlómwicz Józef 327
Askenazy Hirsch 196
Askenazy Mojżesz 196
Asum Franciszek 59
Atlas Hieronim 196
Atlas Jakub 197
Atlas Michał 196
Augustynowicz Jan 319
Augustynowicz Seweryn 126
Ausobsky Józef 300
Axentowicz Filip 283, 300, 326
Axentowicz Teodor 283
- Baczewski Józef Adam** 220
Baczkowski Michał 328
Baczyński Aleksander 278, 300, 319
Baczyński Damian 204
Baczyński Jan 278
Baczyński Jarosław 278
Baczyński Teofil 75, 96, 232
Badeni Józef 160
Baczyński Włodzimierz 278
- Bal Antoni** 236
Bal Tymon 236, 259, 260
Balicki Emilian 278
Balicki Stanisław 327
Balko Henryk 310
Balko-Pilavcini Franciszek 201, 265
Ballestrem Franciszek 126, 128
Ballestrem Jan Baptysta 128
Ballestrem Karol Franciszek 128
Baltzer (Balcerewicz) Fryderyk 201
Balzer Oswald 150
Banach Andrzej 22, 23
Bandrowski Tadeusz 324, 325
Bapst Piotr 141, 161
Bar Adam 127
Barański Józef 232
Barański Karol 55, 89, 96, 97
Barański Tadeusz 232
Barciak Antoni 15
Bars (Barst) Henryk de 200
Bartnicka Kalina 71
Barycz Henryk 86
Barowski Stanisław 327
Baudiss Wojciech 138, 141, 144, 147, 154, 162, 256
Baworowski Józef 242
Baworowski Mikołaj 89, 102
Bayly Christopher Alan 20
Bąkowski Mateusz 236
Bednarski Stanisław 41, 79
Beigert Jan 170
Bem Józef 264, 265
Benisch Alojzy 96
Benisch Karol 109
Bentkowski Feliks 90
Berezyński Kazimierz 327
Bernatt-Zawilowski Janusz 327
Bernatt-Zawilowski Stanisław 321
Bernatt-Zawilowski Tadeusz 321

¹ Tekstem pogrubionym wyróżniono uczniów jezuickich instytucji edukacyjnych w Galicji w XIX wieku.

- Bernolak Karol 172
 Berski Feliks 122
 Beyzym Jan 146, 147, 175
Białogórski Adam 300
Białokórski Franciszek Ksawery Habdank 259
 Białynia-Chołodecki Józef 196, 239, 258, 265
Białynia-Chołodecki Tomasz 259
 Biberstein-Białkowska Maria 247
Biberstein-Starowiecki Marian 330
 Biedrzycki Emil 202
 Bielawny Krzysztof 101
Bielawski Bruno 126, 127
Bielawski Kazimierz 232, 327, 330
Bielowski August 315
Bieńkowski Erazm 274
 Bieńkowski Tadeusz 71
 Bieńkowski Wiesław 314
Biernacki Jan 263
Biesiadecki Stanisław 126
 Bieś Andrzej Paweł 19, 42, 43, 70, 90, 93, 97, 98, 101, 110, 122, 138, 143
 Bigo Jan 200, 280
Biliński Józef 279
Biliński Tadeusz 327
Biliński Teofil 204
Biliński Władysław 300
 Bilska-Wodecka Elżbieta 152
 Bińkowska Maja 320
 Bińkowski Andrzej 320
Birkenmajer Aleksander Ludwik 282, 316
Birkenmajer Alfred Józef 282, 327
Birkenmajer Józef 282
 Birkenmajer Ludwik Antoni 282
Birkenmajer Marian 282
Birkenmajer Roman 282
Birkenmajer Wincenty 282, 319
 Bizoń Franciszek 171
Blaim Karol 126
Bleim Antoni 126
Bleim Karol 126
 Blicharski Czesław 81, 195, 196, 200, 204, 205, 217, 244, 251, 252, 258, 259, 261, 265, 266
 Błażeg Jan 55, 59, 96
Błażewski (Błażowski) Hieronim 258
 Błażowska Antonina 124
Błoński Teodor 229
 Bobrowicz Jan Nepomucen 202
Bobrowski Klemens 265
 Bochenek Leon 220
Bochenek Władysław 321, 327
Bocheński Jan 199
Bocheński Józef 235
 Bocheński Karol 103
 Bocheński Paweł 199
Bochyński Zygmunt 299, 309
Bohosiewicz Jan 274, 279
Bohosiewicz Jerzy 274, 279
 Bojanowski Edmund 75
Bołuszyński Jan 229
 Bonaczy Bonazza Anton de 202
Bonaczy Bonazza Maksymilian de 202
 Boniecki Adam 204, 205, 242, 243, 250, 251, 259, 279
Bończa-Łubkowski Juliusz 327
 Borącz Sadok 199, 208
Borowiec Włodzimierz 279
 Borowik Aneta 164
Borusiewicz Jan 204
Borzemski Anzelm de 194
Borzęcki Julian 230
 Borzęcki Konstanty 230
 Brandis z Welfersheimów Maria Józefa 75
 Brandis (Fünfkirchen) Sophie 75, 84
 Brandis Barbara 84
Brandis Ferdynand 75, 84, 202
 Brandis Heinrich Adam 75, 202
Brandis Henryk 84, 202
Brandowski Alfred 300
Brandys (Brandis) Ferdynand 235
Brandys (Brandis) Henryk 235
Branko Leopold 274
 Brock Libroniusz 59
Brodnicki Alfred 319
Bronikowski Stanisław 327
 Broński Krzysztof 12, 219
 Brown Józef 49, 50, 55, 59, 89, 90, 107, 133, 162
Brückner Celestyn 253

- Brudnicki Ludwik** 126
Brudnicz Tadeusz 274
Bryk Jan 279
Bryk Julian 279
Brześciański Bronisław 126
 Brzeznak Jan 59, 89
Brzozowski Juliusz 265
Bubeniczak-Bubieński Franciszek 311
Bubeniczek Romuald 310
 Buchta Aleksander 233
 Buczyński Wincenty 87, 89–91, 225
Budwiński Wacław 196
 Budzyński Zdzisław 49
 Bujnicki Kazimierz 245
Bukowski Jerzy 274
Bukowski Roman 122
Bukowski-Ozoria Eustachy 250
 Burda Bogusława 15
 Burkiewicz Łukasz 110
 Bury Józef 187
 Burzyńska z Czapskich Józefa Eleonora 279
 Burzyński Jan Walenty 279
Burzyński Stanisław 279
Burzyński Tadeusz 279
 Buszko Józef 14, 17
Buzath Stanisław 318, 338
 Buzek Józef 93, 189, 199, 203, 276
Byszewski Ludwik 236
 Bzowski Adam 122
 Bzowski Teofil 26, 49, 157, 163, 175, 186, 325

 Cachel Wojciech 172
 Cantor Georg 109
Celewicz Jan 204
Charłampowicz Jan 279
 Charytański Jan 24, 45, 61, 70, 80–82, 101–103, 114, 119, 257, 258, 261
Chelmicki Władysław 232
 Chickering Roger 18
 Chłapowski Dezydery 259
Chłapowski Kazimierz 201, 248, 299
Chmurski Kazimierz 320
 Chobor Anna 123
Chobrzyński Stanisław 300
Choiński-Dzieduszycki Jan 212
 Chomiński Józef 320
 Chopin Fryderyk 188
 Chotkowski Władysław 24, 43–45, 58, 93, 94, 103, 104, 119
Choynowski Witold 300, 301
 Chreptowicz Adam 222
 Chreptowicz Joachim 222
 Chreptowicz z Przeździeckich Konstancja 222
 Christian Juliusz 167
 Churain Rudolf 144
 Chwalba Andrzej 14, 20, 311, 321, 324, 329
Chwalibóg-Strzeмиę Jan 327, 329
Chwalibóg-Strzeмиę Mieczysław 327, 328
Chwalibóg-Strzeмиę Stanisław 327, 329
Ciastoń Jan 327, 330
 Ciechanowiecki Paweł 89
Ciechulski Władysław 329
 Cieńska z Dzieduszyckich Florentyna 211, 212
 Cieński Feliks 313
 Cieślak Stanisław 119, 138, 160
 Cipser Józef 203
Ciszek Jan 108, 256
Ciszka Tadeusz 327
 Condrau Jakub 89, 90
 Cross Frank Leslie 109
 Cybulski Napoleon 250
 Cytowicz Józef 55, 70, 89, 90, 234
Czaczkowski Antoni 204, 252
Czaczkowski Jan 204
Czaplicki Władysław 262
Czapliński Emil 279
Czapliński Jan 327
Czarkowski Mieczysław 299
 Czarnańska Katarzyna 101
 Czartoryski-Sziler Piotr 282
Czauderna Tadeusz 300
Czaykowski Franciszek 137, 266
Czechowicz Napoleon de 229
Czechowicz Konstancy 327, 330
 Czechowska Jadwiga 317
 Czeczowiczka Edwin 321
 Czeczowiczka Emil 220
 Czeczowiczka Fryderyk 321

- Czeczowiczka Salomon 220
 Czencz Władysław 143
 Czepulis-Rastenis Ryszarda 283
 Czermiński Hieronim 245
Czermiński Juliusz 224, 234–237
 Czermiński Teofil M. 245
 Czerniak Grażyna 81
 Czerny Władysław 143
Czeżowski Iwo 76, 96, 256
 Czołowski Aleksander 48
 Czybaty Dymitr 262
 Czyhir Maciej 55
Czykowski Olimp 279
Czykowski Orest 279
 Czyrniański Miron 172
 Czyż Anna Sylwia 259
- Dankiewicz Leon** 278
 Darowski Roman 90, 91, 95
 Dauben Joseph Warren 109
 Davies Norman 11, 210
 Dąbczyński Antoni 149
 Dembiński Henryk 265
 Demkowicz Agata 43
 Dengel Krystian 96
Deskur Jan 282, 300
Deskur Jerzy 329
Dębski Tadeusz 327
 Dietl Józef 187, 250
 Długajczyk Edward 321
Dobki-Zaręba Aleksander 122
Dobki-Zaręba Stanisław 122
Dobrzański Jan 230
 Dobrzański Jan 46, 47, 86
 Dobrzycki Jerzy 316
Dołęga-Kowalewski Tadeusz 310
 Domańska Ewa 27
Domański Edward 320
 Domański Henryk 216
Domański Zygmunt 289, 291, 295, 296,
 300–302, 321, 337
 Domaradzki Adam 126
Drexler Filip 250
 Drexler Ignacy 220
Drexler Ignacy Tadeusz 284, 317, 318
Drohojowski Jan 213, 232
- Drohojowski Józef** 106, 126
Drohojowski Seweryn 236, 258
Drohojowski Zygmunt 106, 126
 Drozdowska-Broering Izabela 20
Drozdowski Józef 204
 Drozdowski Marian Marek 313
Drużbacki Lew Mikołaj 327
 Drzewiecki Karol 219
Drzymalik (Drymalik) Jan 204
 Drzymala Kazimierz 49, 80, 90, 91, 107,
 108, 110, 138, 140, 150, 167, 201, 233,
 256
Dulski Oktaw 259
 Dunajewski Albin, biskup, kardynał 124
Dunajewski Julian 124, 125, 250
 Dunajewski Szymon 124
Duniecki Józef de 229
Dunikowski Bolesław 329
Dunikowski Stanisław 300
Dunin Ludwik 176, 293–295, 297, 335, 336
 Dunin Paweł 59
Dunin Stefan 294, 321
Dunin-Borkowski Jerzy Sewer 201,
 242–244, 255, 259, 279, 280
 Dunin-Borkowski Leonard Wincent 242
Dunin-Borkowski Stanisław 200, 236,
 242, 338
Dunin-Borkowski Władysław 312
Dunin-Borkowski Zygmunt 236
Dunin-Karwicz Kazimierz 232–234
Dunin-Wąsowicz Zbigniew 329
Dutczyński Henryk 229
 Dybiec Julian 22, 32, 250, 282
 Dybowska Ewa 79, 297
 Dyczewski Leon 302
Dynes Hirsch 196, 231
Dynes Nehemiasz 196
 Dziadzio Andrzej 275
 Dzieduszycka z Bielskich Domicela Mo-
 nika 212
 Dzieduszycka z Dunin-Borkowskich Flo-
 rentyna 212
 Dzieduszycka z Pietruskich Marianna 212
 Dzieduszycka z Potockich Ludwika 212
Dzieduszycki Aleksander 59, 211, 212,
 229, 232

- Dzieduszycki Andrzej** 212
Dzieduszycki Antoni 212
Dzieduszycki August Pius 137, 211, 212, 224, 225, 232, 234, 248
 Dzieduszycki Dominik Herakliusz 211
Dzieduszycki Edmund 212, 258–259
Dzieduszycki Edward 211, 212, 231, 236, 241, 242, 248, 251
Dzieduszycki Edward Julian 212
Dzieduszycki Eustachy 212
Dzieduszycki Feliks Józef 212
Dzieduszycki Jan 211, 212
 Dzieduszycki Jan Karol 211
Dzieduszycki Julian (Juliusz) 212, 231, 236
 Dzieduszycki Kajetan 236
Dzieduszycki Karol 212
Dzieduszycki Kazimierz 212
 Dzieduszycki Klemens 211, 212
Dzieduszycki Leon 211, 212
 Dzieduszycki Ludwik 211
Dzieduszycki Marcin 137, 212
Dzieduszycki Maurycy 83, 211, 212, 224, 232–234, 236
Dzieduszycki Maurycy Antoni 212, 248
Dzieduszycki Michał 211–213
 Dzieduszycki Stanisław Kostka 211, 212
 Dzieduszycki Tadeusz Gerwazy 211
Dzieduszycki Tadeusz Juliusz 212
Dzieduszycki Tomasz 212
 Dzieduszycki Tytus 212
Dzieduszycki Władysław 212, 235
 Dzieduszycki Wojciech 235
Dziembowski Czesław 201
 Dzieślewski Roman 282
- Eckhard Józef** 200, 253
 Ehren Herman 128
Elterlein Seweryn 329
Epler Michał 329
 Epszstein Tadeusz 201, 215
 Eschgfeller Józef 88, 89
 Exelbirth Juda 194
Fackl (Fackh) Jan de 203
 Falkowska Joanna 161, 187, 320
Fedorowicz Jan de 229, 231, 250, 251
 Fedorowicz Władysław 251
Fedorowski Antoni 279
 Felbinger Jan Ignacy 53
 Ferdynand d'Este-Habsburg, arcyksiążę austriacki 94, 95, 103–105
 Ferdynand I Habsburg, cesarz Austrii 45, 46, 73
 Fiałkowski Tomasz 318
Ficałowicz Jan 279, 327
 Ficker Adolf 47, 51, 62, 63, 86
Fihauser Gustaw 299
Filipowicz Tadeusz 330
 Finkiel Ludwik 57
Firlej Feliks 122
Fischer Adam 327
 Fischer Adam 241
Fischer Jul [ian; iusz] 122
Fischer Michał 329
Fischer Zygmunt 329
 Fiutowski Teofil 199
Floręcki Franciszek 199
 Foerster Jerzy 49, 52, 55, 59, 67, 95–97, 103
Fortuna Bazyli 204
 Foytzig Franciszek 96
 Franciszek I Habsburg, cesarz Austrii 18, 42, 43, 45, 85
 Franciszek Józef I Habsburg, cesarz Austrii 119, 123, 124
 Franciszek Karol Habsburg-Lotaryński, arcyksiążę austriacki 78, 202
Frank Karol 228, 229
Franke Józef 143
 Franzelin Jan 109, 110
Franzos Dawid 199
Freudenthal Izaak 196, 231
Frühling Aleksander 196
 Fryderyk II, cesarz Prus 19, 42
- Gadowski Józef 170
 Galicz Jan 43, 107, 108, 140, 141, 156, 157, 160
Garapich Alfred 160
Garapich Eliasz 236
Garapich Władysław 236
 Garlicki Andrzej 14, 17

- Gaszyński Maciej** 259
 Gautsch Paul 292
Gąsiorowski Piotr 229
 Gąsowski Tomasz 12
 Geiger Bartłomiej 96
 German Ludwik 300
Gierowski Włodzimierz 279
 Gilewski Stanisław 85, 89
 Giller Agaton 127, 128
Gintowt-Ubysz Edward 317, 318
Gissowski Eugeniusz 279
 Giżycki Jan Marek 81
Gliński Antoni 222
Glogier Stanisław 232, 266
Gluziński Lech 300
 Głowacka z Kulczyckich Honorata 271
Głowacki Emilian 204
 Głowacki Maurycy 143, 161
Głowacki Stanisław 271, 291, 292, 300, 317, 318
 Głowacki Władysław 271
 Głowiński Samuel 104, 111
Gluchowski Kazimierz 279, 321, 327
Goldenberg Abraham 196
Golejewski Samuel 259
Golejowski Kornel 126
 Gołaszewski Antoni 43
Gołębski Marcei 305
Gołuchowski Agenor 124, 211, 236, 238, 239–241, 261, 338
Gołuchowski Mieczysław 229, 240, 258
Gołuchowski Stanisław 240
 Gołuchowski Wojciech Stanisław 211
Gorczyński Stanisław 122
 Gorgońska Aniela 260
 Goszkowska z Dembińskich Anna 210
Gozdawa-Reklewski Władysław 314
Górkiewicz Henryk 327
Górkiewicz Stanisław 300, 327, 330
 Górzyński Stanisław 195, 201, 220, 251
Grabowski Antoni 126
 Grabowski Leszek 332
 Grabski Władysław 250, 324
Graff Tadeusz 327
Griendel Franciszek 202
Griendel Józef 202
 Grimm Gerald 45
Grocholski Kazimierz 250, 251, 338
Grocholski Mieczysław 236
Grodzicki Wincenty 122
 Grodziski Stanisław 16, 93, 194, 204, 205, 228, 242, 250, 283
 Gromadzki Aleksander 170, 174, 296, 297
Gromnicki Kazimierz 300
Groo Branko 274
 Grosse Juliusz 220
Grudziński Adam 201
Grudziński Jan 201
 Gruszczyński Ignacy 296
 Gryglewicz Feliks 75
 Grzebień Ludwik 23, 25, 26, 41, 57, 60, 75, 97, 104, 106, 108–110, 115, 126, 131, 135, 137, 140, 143, 147, 156, 160, 164, 175, 176, 201, 202, 208, 211, 212, 231–234, 246, 250, 253, 256, 272, 274, 279, 282–284, 289, 290, 296, 299, 305, 311, 319, 321, 330, 331
Grzybowski Jan 327
Gubert Abraham 194
 Guillemont Jan 59
Guzkowski (Guzkowski) Marcin 235
Habeni Franciszek 143, 161
 Hagenauer Maria Elżbieta Regina 202
 Hainbuch Dirk 128
Halka-Ledóchowski Antoni 306
Hamerski Jan 279
 Hamplewicz Janusz 28
 Handelsman Marcei 27, 324
Hankiewicz Emilian 204
Hankiewicz Jan 204, 207
Hankiewicz Józef 204
Hankiewicz Julian 204
Hankiewicz Justyn 205, 207
Hankiewicz Stefan 314
Hapanowicz Michał 229
Harasimowicz Ludwik 232
 Hardegg auf Glatz zu Franciszka 242
 Haslinger Alojzy 96
 Hauser Zbigniew 75, 202, 259, 299
Hausner Witold 250

- Hawryłowicz Piotr 59, 60, 75, 88–90, 234
 Haza von Radlitz Wojciech Ludwik 128, 129, 201
Haza-Radlitz Maksymilian 126, 129, 201
Haza-Radlitz Paweł 126, 128, 129, 201
Haza-Radlitz Stefan 126
 Haza-Radlitz z Ibsenów Elżbieta 128
Hebenstreit Józef 122
Heimrath Mieczysław 319
 Helczyński Eugeniusz 169
Henisz Aleksander 319
Hernich Kazimierz 330, 331
Heyda Kazimierz 274, 326
Heydel Franciszek 232
 Hinteroecker Jan 109, 110
Hinzinger Gustaw 300
Hirschler Maciej 255
Hirszel Ignacy 176, 288, 289, 294, 295, 297, 336
 Hiwner Marcin 59, 89
 Hochegger Franz 47, 63
 Hoff Jadwiga 270
Hoffman Ambroży 202
Hofmann Henryk 126
Hohendorff-Stenelien Józef von 327
 Holub Beata 12, 194, 276, 277
 Holubowicz Józef 78, 143, 144
 Homala Irena 248, 315
 Hoppe Wiktor 296
Horodyński Władysław de 229
 Horwath Artur 317
 Horzak Alojzy 143, 169, 170
 Hozjusz Stanisław, kardynał 41
Hruszkiewicz Paweł 194
Hubicki Henryk 200
 Hulewicz Jan 86
Hupert Bronisław 319
Huszthy Gustaw de 203
- Ihnatowicz Ireneusz 9, 10, 14, 192, 216, 217, 247, 253, 322
 Ilg Kasper 59, 96
Ilnicki Łukasz 122
 Inglot Marek 42
 Iwaszkiewicz Janusz 222
Iżycki Józef 299
- Jachimowicz Grzegorz** 221
Jachimowski Marian 126
 Jackowski Antoni 152
 Jackowski Henryk 157, 163–167, 169, 177, 183–185, 269, 270, 293
Jackowski Władysław 322
Jajus Jerzy 279
 Jakobs Piotr 89
Jakubowicz Andrzej 279
 Jakubowski Melchior 48
 Jałmużna Tadeusz 27
 Jamrozek Wiesław 33
Janczalek Fryderyk 229
Janczalek Karol 229
Janczycki Mieczysław de 229
 Janelli Marian 28, 170
 Janik Bogusław 201
Janiszewski Jan de 229
Janiszewski Teofil 126
Jankowski Władysław 319
 Jann Antoni 49, 50, 59
 Janocki Jan Daniel 90
 Janota-Strama Anna 210
Janowicz Krzysztof 229, 231
 Janowski Maciej 215, 216
 Janusz Bohdan 48
 Jaroszewicz Maria 190
Jasiński Adam 255
Jasionowski Edward 274
Jaworski Antoni de 194, 229
 Jaworski Jan 172
 Jaworski Józef 169
Jaworski Paweł 205
 Jawuła Łukasz 194
 Jaxa-Chronowski Eustachy 220, 321
 Jedlicki Jerzy 216, 253
 Jenny Dominik 96
 Jeziński Andrzej 11–13, 194
 Jocher Adam 90
 John Alfred 220
 John Hugon 220
 John Juliusz August 220
Jordan-Rozwadowski Konstanty 309, 323
Jordan-Stojowski Feliks 330
 Józef II Habsburg, cesarz Austrii 16
Jun Franciszek 319

- Jung Grzegorz** 327
Junosza-Stepowski Kazimierz 294, 320
Jurasz Jan 327
Jurjewicz Fryderyk 214, 215
 Jurjewicz Mieczysław 214
 Jurjewicz Stanisław 214
 Juszyński Michał Hieronim 90
Juzyczyński (Juryczyński) Ananias 205
- Kadulska Irena** 58, 90
Kajetanowicz Kajetan 207
 Kaleta Petr 12
 Kalman Michał 169
Kalm-Podolski Adam 232
Kałużniacki Eustachy 279
Kałużniacki Roman 279
Kałużniacki Zenon 279
Kamiński (Kamiński) Adolf 108–110,
 138, 141, 162, 231, 256
Kamiński Karol 327
Kamiński Wiktor 327
 Kannenberg Józef 172
Kański Stanisław 250
 Kapaun Leon 175, 296, 297
Kappeller Ulrich 194
Kapri Andrzej 202
Kapri Ignacy 202
Kapri Józef 202, 235
Karais Kazimierz 194
 Kargol Tomasz 220, 322
Karmin Berman 196
Karmin Józef 196
Karmin Marek 196
 Karolczak Kazimierz 114, 211, 236, 241,
 242, 248
 Karpiniec Jan 49
Karpiński Marceli 235
 Karyłowski Tadeusz 328
 Katarzyna II, caryca Rosji 19, 42
 Kautny Franciszek 59, 89, 95, 96, 140
 Kawalec Agnieszka 22
Kessel Ferdynand 220, 323
Kessel Kazimierz 220, 221, 299, 323
Kęplicz Kajetan 235
 Kiejnowski Władysław 119
Kielarski Marian 320
- Kieniewicz Stefan 11, 161, 219, 240, 251,
 261, 262
 Kierhuber Josef 239
Kierski Marcin 250
Kieszkowski Bogusław 248
 Kieszkowski Henryk 248
Kieszkowski Jacek 250
Kieszkowski Julian 299, 329
 Kieynowski Franciszek 59
 Kieynowski Władysław 59
 Kirchmajer Wincenty Antoni 220
 Kirchmajer Wincenty Marcin 220
Kirchmayer Jerzy 271, 290, 295, 297,
 307, 308, 328, 330
 Kizilov Mikhail 12
 Kleber Jan 161, 233
 Klejnowski Franciszek 225
 Klemens XIV, papież 19, 42
Kleniewski Władysław 274
 Klinkowstroem Józef 59
 Klisiecki Andrzej 172
Kluczyński Bogusław 300
 Kłoczowska ze Staniewiczów Elżbieta
 249
 Kłoczowski Eugeniusz 249
Kłoczkowski Wacław 249, 250
 Knot Antoni 23, 62
Kobak Alfred 326
Kobylański Aleksander 300
 Kochanowicz Jerzy 26, 70, 71, 100, 208,
 211, 212, 253, 272, 274, 282–284,
 290, 299, 305, 311, 319, 321, 330,
 331
Kocowski Mikołaj 205
Koczyrkiewicz Andrzej 205
Koczyrkiewicz Michał 320
Koestenband Berl 194
Koestenband Elias 196
Koestenband Jonasz 196
Koestenband Süßmann 196
 Kohlsdorfer Maksymilian 296
Kohnberg Mojżesz 194
 Kokociński Maciej 301
 Kolaczek Tomasz 96
Kolankiewicz Jan 300
Kolanowski Leon 259

- Kolinek Fryderyk** 96, 108, 144, 255
 Kołodziejczyk Ryszard 220
Komornicki-Nałęcz Bronisław 310
Komorowicz Maurycy 317
Komorowski Adam 236
 Komorowski Cyprian 236
Komorowski Jakub 229
Komorowski Stanisław 126
 Konarska Barbara 259
Konopka Kazimierz 327
 Konopnicka Maria 217
Kopff Leonard 274
 Koppens Romuald 175, 176, 296
Kopystyński Roman 235
Kopyściański (Kopystiański) Miron 279
Korczyński Aleksander 205
Kordaszewski Antoni de 194
Korecki Eugeniusz 300
Kormański Piotr 229
 Kornella Michał 281, 282
 Koruna Karol 96
 Korwin-Kruczkowski Sylwester 210
Korwin-Szymanowski Aleksander 280
Korwin-Szymanowski Bolesław 280
Korwin-Szymanowski Eustachy 280, 298, 300
Korwin-Szymanowski Feliks 280, 299
Korwin-Szymanowski Franciszek 280, 330
Korwin-Szymanowski Józef 280
 Korwin-Szymanowski Michał 298
 Korwin-Szymanowski Teodor 280
 Korybut-Woroniecka z Łuszczewskich Maria 213
 Korybut-Woroniecki Lucjan 213
Korybut-Woroniecki Paweł 213
 Koryś Piotr 249
Korytkowski Erazm 226, 231, 236
Korytkowski Władysław 236
 Korytowski Franciszek 48
Korytyński Henryk 279
Korytyński Zenon 205
Korzeniowski Władysław 300
Kosiński Adam 279
 Kossak Wojciech 328, 329
 Kossakowski Adam 107
Kossowski Czesław 319
Kossowski Władysław 83
Kossuth Janusz 281
Kossuth Ludwik 281
 Kossuth Stefan Ludwik 281
Kostin Emanuel 202
Kozzko Kazimierz 320
Kotkowski Apolinary 83, 235
 Kovács István 211, 265
 Kováts Edgar 164
 Kowalik Jolanta 81
 Kowalski Rafał 128
Kowerski Witold 300
 Kozak Szczepan 27
Kozicki Antoni 266
 Koziębrodzka z Siedliskich Karolina 243
 Koziębrodzki Leopold 243
Koziębrodzki Szczęśny Emeryk 243
 Kozłowska Zofia 283
Kozłowski Jan (pseud. Janusz Warnecki) 320
 Kozłowski Maciej 13
Kozłowski Stefan 229
Kozłowski Zygmunt 126
 Koźmian Jan 129, 201
 Koźmiński Maciej 216
Krakauer Wolf 196
 Kramarz Henryka 171, 174, 183, 319
Krasicki Aleksander 243, 244, 338
 Krasicki Edmund 260
Krasicki Kazimierz 300
Kraśniński Karol 122
Krause Jan 199
 Krawczyk Jerzy 282
Krawczykiwicz Emil 126
 Krechowiecki Adam 283
Krechowiecki Jan Maria 283
Krechowiecki Seweryn 283
 Kremski Antoni 108
 Krętosz Józef 16
 Krieg Franz 95
Krobicki Stanisław 122
 Krochmal Anna 221
 Krokoszyński Karol 185
 Królikowska Anna 26, 100, 168, 320
 Krukowski Władysław 172

- Krupiński Wiesław 107, 157
Kruszewski Jan 299
Kruszyński Leon 248
 Krysa Jakub 119, 139, 168, 170, 177, 296, 297, 331
Kryśko Mikołaj 279
Krzeczunowicz Ignacy 236
Krzeczunowicz Kornel 236
Krzeczunowicz Zenon 235
Krzyszkowski Tadeusz 300
 Krzysztofek Katarzyna 101
Krzysztofowicz Jan 299
 Krzyżanowska z Kopaczyńskich Teresa 200
 Krzyżanowski Adam 12
Krzyżanowski Aleksander 200
Krzyżanowski Feliks 319
Krzyżanowski Józef 250
 Krzyżanowski Julian 219, 222
 Krzyżanowski Stanisław 200
Krzyżanowski Władysław 310
 Kubacki Stanisław 283
 Kubiatowski Jerzy 281
 Kubliński Jan 172
Kuczkiwicz Tadeusz 319
Kuczkowski Eugeniusz 126
Kuczyński Tadeusz 317
 Kudła Lucyna 23, 189, 190, 203, 286, 287
Kuhn Jan 327
 Kula Witold 283
 Kulas Piotr 216
 Kulczycki Symeon 172
 Kumaniecki Kazimierz Władysław 12, 28, 171
 Kumor Bolesław 50, 51, 255
 Kurdziałek Marian 316
 Kurowski Antoni 59, 89
Kurowski Tadeusz 327
Kwiatkowski Eugeniusz 312, 313, 327
 Kwiatkowski Maciej Józef 318
 Kwieciński Zbigniew 35
 Kwilecki Andrzej 209, 210
Kwilecki Władysław 201
 Łabuda Gerard 27
Lachowicz Szymon 205
 Lamprecht Karl 18
Łanckoroński Stanisław 236, 244
 Landes Alojzy 43
 Lange Piotr 55, 59, 60
 Larisch und Gross-Nimdsdorf Adela von 243
Laskowski Michał 201
Lasocki Józef Adam 249
 Lem Stanisław 318
 Lenart Zbigniew 265
 Lenz Antoni 108, 142, 143
 Leskiewiczowa Janina 210, 253, 283
 Leszczyńska Cecylia 11–13, 194
Leszczyński Jan 122
Leszczyński Stanisław 122
 Leśniak Karol 323
Lewakowski Jakub 327
 Lewicki Karol 321
Lewicki Michał 229
Lewicki Rogala Julian 205
Lewicki Stanisław 321
Lewicki Teodor 205
 Lewinówna Zofia 219
 Libiński Herman 325
 Libiszowska-Żółtkowska Maria 210
 Lichocka Halina 90
 Lindemann Józef 54
Linderski Henryk 300
Linderski Marian 327
 Lipecki Hipolit 95, 96
 Lipiński Augustyn 96, 97
 Lipiński Kazimierz 220, 321
Lipiński Stanisław 326
 Löffler Alojzy 55
Lopka Józef 329
 Lorenz Krzysztof 17
Lubaczawski Jan 300
 Lubomirski Henryk 236
Lubomirski Jerzy 236
Lubomirski Władysław 215
 Lukács Ladislaus 71
 Lutmann Tadeusz 199
Łachociński Maksymilian 122
Łachociński Walerian 122
Ładomirski Stanisław 250
Łapiński Kazimierz 299
Łazowski Antoni 236
Łączyński Aleksander 236

- Łątka Jerzy Stanisław 230, 263
 Lempicki Stanisław 46
 Lepkowski Tadeusz 245
Łępkowski Władysław 126
Łobaczewski Wawrzyniec 329
Łobodziński Stanisław 300
Łodyński Jerzy 250
 Łopuszański Jan 172
Łoś Alfred 327
Łoś August 126
Łoś Jan Stanisław 317
Łotocki Włodzimierz 205
Łubieński Tadeusz 299
Łubkowski Zygmunt 327
Łubkowski-Bończa Juliusz 327
Łucki Jan 279
Łukaniewicz Feliks 327
 Łukasiewicz Ignacy 220
 Łukasiewicz Juliusz 11–13
Łukasiewicz Seweryn 279
 Łuszczkiewicz Antoni 164
Łuszczkiewicz Marek 299
Lysakowski Felicjan 126
- Maass Ferdinand** 44, 50, 51
Maciątek Stanisław 307
 Maciszewski Maurycy 24, 43, 44, 47, 49,
 50, 53, 54, 58, 61, 64, 65, 67–70, 73,
 75, 77, 85, 138, 190, 192, 198, 202–
 205, 222, 231, 258, 259, 264
 Madurowicz-Urbańska Helena 12
 Majchrowicz Franciszek 46
Majer Bolesław 330
Major Wojciech 203
 Majorek Czesław 22, 32, 34, 45, 51, 53,
 152, 338
Malinowski Władysław 327
 Małachowski Franciszek 217
 Małczyński Marek 104
 Małecki Antoni 179
 Małecki Marian 16
Manasterski Władysław 126
Mancel Paweł 327
Maniecki Makary 122
Marczyński Antoni Stanisław 320
Marek Tadeusz 300
- Maria Teresa Habsburg, cesarzowa Austrii
 15, 45
 Markianowicz Piotr 88
 Markiewicz Aleksander 96
Markiewicz Andrzej 274
Markiewicz Feliks 274, 327
 Markiewicz Henryk 217
Markiewicz Józef 274
Markiewicz Marian 313
 Markiewicz Michał 171, 172
 Markijanowicz Jan 79, 80, 89
 Markijanowicz Rafał 55, 69, 80, 89, 94,
 95, 257
Markowski Marian 310
Marmarosz Kazimierz 208
 Marmona Wacław 35, 38
 Marschall Bieberstein Christoph von 180
 Marx Gracjan 46
 Maryks Robert A. 90
 Mataczyński Aleksander 283
 Mataniak Mateusz 275
Matkowski Juliusz 229, 236
Matkowski Stanisław 137
Matkowski-Bardziejowicz Kamil 274,
 327
Matlak Michał 307
Matlachowski Stanisław 75, 235
 Matter Jan 59
Mazurek Stefan 307
 Mączak Antoni 215
Mąkułski Konstanty 122
Mehoffer Antoni 126
 Meissner Andrzej 22, 23, 28, 29, 31, 51,
 125, 250, 282
 Mendelsburg Albert 220
 Menet Jan 82, 89
 Mensdorff-Pouilly Aleksander von 162
 Menz Mariusz 11
 Mészáros Andor 203
Metyk Włodzimierz 279
Męciński Jan 278
 Męciński Konstanty 282
Męciński Roman 282
 Miąso Józef 181, 221
Micewski Edward 235
 Michalska Iwonna 27, 90

- Michalski Czesław 114
 Michalski Grzegorz 27, 90
Michalski Zdzisław 307
 Micińska Magdalena 218, 318
Miczyński Zygmunt 321, 327
 Mielnicki Zachariasz 76
 Mienicki Ryszard 91
Mier Henryk 106, 126
Mier Karol 106, 126
Mięciński Jan 278
 Migrała Leszek 92, 93
Mikiewicz Ludwik 122
 Mikucki Andrzej 260
 Milerski Bogusław 187
Miliński Józef 137
Milkowski Stanisław 323
Minasiewicz Stanisław 279
 Miniszewski Józef Aleksander 219
 Missona Kazimierz 28, 170
Miszke Marian 327
Miszke Zbigniew August 323
 Miszkiewicz Ignacy 169
Modrzewski Henryk (Zasadzki Henryk) 294, 320
Mohl Aleksander 245
Mohl Hieronim 245
Mohl Jan 245
Mohl Stanisław 245
 Mohl Stanisław 245
Mohl Teofil 245
 Morawski Marian 141, 163, 269, 270
Morawski Oswald 126
Morawski Seweryn Tytus 255
Morawski Zygmunt 299
Morelowski Józef 257, 258
Morelowski Teofil 327, 330
 Morgenbesser Franciszek 232, 233
Morgenbesser-Nikielski Edward 274
Morowski-Dzierżykaraj Józef 232
 Mosing Henryk 195, 196
Mossing Ferdynand 127
 Mossing Fillipa 196
 Mossing Gotfryd Henryk 195
Mossing Józef 195, 231
 Mossing Józef Wilhelm 195
Mossing Karol 195, 231
 Mossing Maksymilian Józef 195
Mossing Wilhelm Michał 194, 195
Mossoczy Gustaw de 203
Moszoro Grzegorz 229
Moszyński Leo de 229
 Możdżeń Stefan Ignacy 22, 133, 151, 181
 Mściwujewski Adam 220
Müller Gustaw 229
Münsterfeld Adolf 126
Myszkowski Józef 326
Myszkowski Ludwik 327
Myszkowski Stanisław 327
 Nadal Hieronim 71
 Najdus Walentyna 219
 Natoński Bronisław 67, 95
Nawrocki Dionizy 205
Nemethy Emilian 126
Neronowicz Wincenty 122
 Nespiak Danuta 195
Nestayko Teodor 194
 Nicieja Stanisław S. 196
 Nickles John M. 317
Niedzielski Antoni 229
 Niedźwiedzki-Kościeszka Antoni 279
Niedźwiedzki-Kościeszka Romuald 248, 279, 280
Niemczyński Roman 327
Niementowicz Tadeusz 327
 Niemiec Jan 26, 54, 124, 132, 138, 164, 167, 168, 183, 185, 186, 188, 195, 208, 211, 212, 253, 264, 272, 274, 282–284, 290, 299, 305, 309, 311, 312, 315, 317, 319, 321, 323, 325, 330, 331
Niesiołowski Władysław 126, 127
Niewiadomski Ignacy 126
Niewiadomski Stanisław 300
Niewiadomski-Turek Jerzy 329
 Nizard Maurycy 108, 109
 Nonnast Karol 146
 Nowak Adam 53
 Nowak Damian 123
 Nowak-Jeziorański Jan 313
 Nowakowski Andrzej 11
Nowakowski Jakub 229

- Nowicki Michał 100
 Nowicki Ryszard 316
 Nowina-Konopka Kazimierz (Konopka Kazimierz) 327
Nowosielski Ludwik 235
 Nuckowski Jan 296, 337

Obertyński Zdzisław 137
 Obirek Stanisław 25, 41, 104
 Obmiński Konstanty 144
 Ochler Jan Nepomucen 96
Ochocki Leszek 327
 Ochrymowicz Eustachy 206
Ochrymowicz Józef 205, 206
 Ochrymowicz z Harasymowiczów Magdalena 206
 Oeillard Jan 69, 82
 Olejnik Tomasz 125
Olszański Jan 248
 Olszewska Barbara 316
 Olszewski Mikołaj 316
 Opaliński Dariusz 27
Opioła Ignacy 307
Opolski Antoni 330, 331
Opolski Jan 282
 Opolski Wiktor 282
Orłowicz Mieczysław 314, 315
 Orłowski Egidjusz 89
Orłowski Kalikst 226, 261
 Oskierko Bolesław 201
Oskierko Emil 81
Oskierko Kajetan 81
Oskierko Waclaw 81
 Ossowska Maria 20
 Osterhammel Jürgen 20
Ostoja-Helczyński Adam 327
 Ostrowska Teresa 221, 317
Ostrowski Jerzy 323
Ostrowski Kazimierz 126
Ostrowski Piotr 122
Otowski Stefan 289
 Otwinowski Konstanty 150
Padlewski August 126
 Pajewski Janusz 18, 324
 Paluch Janusz 285
Paruszewski Bolesław 201
Paruszewski Władysław 201
Passakas Juliusz 279
 Paszenda Jerzy 41
 Pater Walter 306
Pawliński Karol 126
 Pawłowicz Eugeniusz 282
Pawłowicz Jerzy 282
 Pączek Jan 43
 Perkowska Urszula 92
Perl Jakub 196
Perl Michał 196
Peterseim Jerzy 284
 Peterseim Marcin 284
Peterseim Roman 284, 327
 Peterseim Rudolf 284
 Piasecki Adam 220
Piazza Franciszek 265
 Piątkiewicz Aleksander 175, 188, 296, 319, 320
 Piechnik Ludwik 41
Pieniążek-Odrowąż Jacek 327
 Pierling Jakub 49, 50, 52, 55, 59–62, 67, 70, 84, 225, 226
Pietruski Klemens Józef 235
 Pietrzyk Bartłomiej 11
Piniński Eustachy 235
Piniński Leonard 235
Piotrowski Izydor 226
Piotrowski Władysław 327
Piwocki Aleksander 283
 Piwocki Jerzy 283
 Płoski Stanisław 308
 Plukasz Wojciech 146
Podlaszecki Mikołaj 279
Podlewski (Poleski) Aleksander 260
Podlewski (Poleski) Seweryn 260
Podlewski (Poleski) Walerian 260
Pol Pellenburg Wincenty von 83, 315
Polaczek Feliks 127
Polaczek Jan 300
 Polaczek Janusz 27
 Poller Alfred 220
 Połoński Maurycy 59, 60, 89
Pont Alfons 203, 231, 236
Pont Gerhard de 126
Pont Hugo de 126

- Pont-Wullyamoz Alfons 203, 236
Popiel Bruno 126
 Poplatek Jan 41, 75, 77, 79
Popławski Józef 299
 Porec Charles 78
 Porębska z Cousse Maria Wilhelmina 281
Porębski Aleksander 281
Porębski Eugeniusz 281
Porębski Ryszard 281
 Porębski Stanisław Gustaw 281
 Poselt Joachim 172
 Possinger Józef 123
Possinger-Choborowski Ludwik 123, 124, 129, 338
Poten Ernest 137
 Potocka z Działyńskich Anna 279
 Potocki Andrzej 228
Potocki Dominik 279
Potocki Jan Nepomucen 279
 Potocki Mikołaj 104
Potocki Paweł 279
 Potocki Stanisław Wojciech 279
Potocki Władysław 137, 279
 Potoczny Jerzy 34
Pozakowski Wiesław 300
Pragłowski Józef 300
 Praszalowicz Kamil 96
Praun Rudolf 229
Preisner Ewaryst de 229
 Preisner Jan 25, 67, 94, 95, 98, 99, 101
Preisner Kamil 320
 Prokop Krzysztof R. 225
 Prosińska-Jackl Maria 308
 Próchnicki Franciszek 179
Pruchnowski Wojciech 194, 195
Prus-Jabłonowski Józef 126
 Pruski Witold 215
 Prus-Szczepanowski Stanisław 187, 194, 220
 Pruszyńska z Szadurskich Maria 212
Pruszyński Mieczysław 232
Pruszyński Stanisław 212
Pruszyński Waclaw 212
 Pruszyński Waclaw 212
 Pryjma Jan 172
Przędziecki Alojzy 327
 Przybylski Ryszard 219
 Przybylski Tadeusz 215
Przybysławski Władysław 118, 126
Przyłęcki Stanisław 83
 Puchowska Małgorzata 26, 78, 79, 81, 82, 138, 155, 156, 162, 227, 293, 319
 Puchowski Kazimierz 41, 79
 Purchla Jacek 219
Puzyna Leon 213
 Puzyna Roman 213
 Pydynkowski Henryk 150
 Pykosz Stanisław 296
Quirini-Popławska Danuta 110
Racięski Feliks 122
Racięski Józef 122
 Radomski Andrzej 36
Radziwiłł Aleksander 213
 Radziwiłł Ludwik Aleksander 213
 Rahoza Samuel 94, 95, 103
Rakowski Konrad 320, 321
 Ralski Jan 171
Ramułt Ludwik 320, 327
Rasławski Ignacy 195
 Rausch Oswald 49, 50, 89
 Rechowicz Marian 254
Rejowicz Antoni 127
 Rejowicz Władysław 160
Rejowski Jan 203
Reklewski Hipolit 122
Reklewski-Gazdawa Władysław 314
Reytarowski (Rejtarowski) Jan 205
 Rędziński Kazimierz 197
 Rąkowski Grzegorz 48, 242, 269, 270
 Riedl Edmund 284, 285
 Riedl Kazimierz 161
Riedl Tadeusz 284, 285
 Rinn Fryderyk 59, 68, 70
 Rischka Ignacy 59
Robel Wiktor 327
Rogalski Leon 76
Rohland Paweł 299
 Rokosz Mieczysław 222
Romankiewicz Edward 57
Romaszkan Antoni 235
Romaszkan Jakub 236

- Romaszkan Roman 235
 Romer Eugeniusz 12, 29
Rosin Maurycy 199
 Rosnowska Julia 83
Rostafiński Jan 295–297, 302, 336
Rostworowski Andrzej 174, 288, 291, 294
 Rostworowski Stanisław 325
 Rostworowski Stanisław Jan 201
 Rouët Journal Marie Joseph de 83
Rozwadowski Adolf 262
 Rozwadowski Antoni 266
Rozwadowski Bolesław 137, 266
Rozwadowski Edward 261, 266
Rozwadowski Erazm 265
Rozwadowski Józef 232
Rozwadowski Oskar 236
Rozwadowski Ryszard 244
 Rozwadowski Tomisław 266
Rozwadowski-Jordan Konstanty 299, 309, 323
 Rożanka Stanisław 89
 Rubacha Krzysztof 35, 36
 Rubinstein Artur 215
 Rubon Paweł 141
 Rumińska-Pietrzyk Joanna 11, 210
Runge (Rungie) Jan 83, 235
Russanowski Aleksander 298, 302
 Ruszała Kamil 328
 Rutowski Tadeusz 14
 Rybka Antoni 170
Ryniewicz Eustachy 195
 Ryś Jan 35, 38
Rzepliński Ferdynand 127
Rzeszowski Józef 201
Rzeźniczek Ignacy 195
- Sacher Gustaw 220
 Sadowski Maciej 124
 Salve Karol 108
Sartori (Sartory) Filip 201
Sartori (Sartory) Karol 201
 Sas Józef 164, 166–170, 172, 175–177, 183, 296, 337
 Sas Maksymilian 48
Sawicki Bazyl 195
Sawicki Michał de 195
- Sawicki Wojciech de** 229
 Sawicki Jan Kazimierz 250
Sawicki Kazimierz 327
Scazighino-Hann Witold 317, 318, 329
 Schiktan (Schicketanz) Fryderyk 144
Schmidt Józef 313
 Schmitjan Franciszek 59, 60
 Schmitz Jakub 150, 151
 Schneilin Jerzy 89, 90
 Schoen Józef 96
 Schrerer Franciszek 59
 Schultze Ignacy 49, 52, 59, 61
Schutt Edward 299
 Schwitzer Antoni 96
 Sedlak Jan 108
Seling Saulenfels Alfred de 126
Seling Saulenfels Ludwik de 122
Selinger Tadeusz 327
Sembratowicz Józef 123, 124
 Sembratowicz Teodozy 123
 Sembratowicz z Choroszczakowskich
 Konstancja 123
Semkowski Ludwik 307
 Semków Jerzy 32, 35
 Seredyński Władysław 23
 Serkowski Jan 221
Serkowski Stanisław Ferdynand 221, 317, 318
Sermage Szomszedvar Koloman de 202
Serwatowski Alojzy de 229
Seyfarth Ludwik 313
Seyts Karol 228, 229
 Sialer Johan Michael 67
Sichrawa Mieczysław 327
Siemaszko Józef 327
Siemaszko Wojciech 327
 Siemieński (Siemiński) Lucjan Hipolit 219
Siemieński (Siemiński) Seweryn 266
 Siemion Ignacy Z. 90
 Sienkiewicz Henryk 176, 179, 217
Sikociński Tadeusz 327
Siwek Paweł 307
Skalkowski Adam 288, 290, 294, 295, 297, 338
 Skarbek Jan Tomasz 75

- Skarbek Romuald** 300
 Skarbek Stanisław 75
Skarbek Władysław 75
Skarzyński (Skarzyński) Wiesław 153,
 155, 227, 228, 271, 272, 299
 Skarzyńska z Ciechońskich Seweryna 272
 Skarzyński Alfons 272
Skiba Wincenty 307
Skomorowski Jakub 229
Skórzewski Ludwik 201
 Skręt Rościśław 284, 320
 Skrodzka Barbara 320
Skrzyński Aleksander 236
Skrzyński Stanisław 126
Skwarczyński Paweł 126
Skwarczyński Piotr 126
Skwarczyński Wincenty 126
Słonecki Zenon 126
 Słowik Wiesław 110, 143
 Słowikowski Tadeusz 24, 92–95, 103,
 120–122
 Służewski Włodzimierz 172
 Snoch Bogdan 324, 325
 Sobolewski Ludwik 90
Sokołowski Julian 126
Sokulski Franciszek 259
 Sokulski Justyn 244, 251, 259
 Soljan Izabela 152
Sołtan Bohdan 300
 Sommervogel Carlos 49, 50, 90, 107–109
Soniewicki Józef 229
Sorokowski Józef 279
Sorokowski Karol 279
 Sowa Kazimierz 34
 Spinn Jan Ch. 96
 Sroka Stanisław T. 284
Srokowski Karol 313
Stadnicki Adam 289, 295, 302
Stadnicki Edward 236, 244
Stadnicki Juliusz 160, 299
Stadnicki Władysław 232
 Stanaszek Bogdan 263, 264
Stankiewicz-Mogila Leon 305
Starosolski Michał 300
Starowieyski Ludwik 300
Starzeński Józef 244
Starzewski Rudolf 232
Starzyński Ludwik 232
 Stasiewicz-Jasiukowa Irena 227
Stefanowicz Ignacy 207
 Stefanowicz Samuel 207
 Stefczyk Franciszek 220
 Stibel Kasper 59
 Stinia Maria 22, 73, 151, 179–181
 Stocki-Sosnowski Kazimierz 273
 Stoeger Jan Nepomucen 233
Stoński Zdzisław 137
 Stojek Jan 161
Stoklasa Tadeusz 330
 Stolarczyk Andrzej 222
Stolarczyk Józef 222
 Stolarczyk z Działków Agata 222
 Stopka Jacek 167, 169, 170
Strutyński Tadeusz 328
Strzelecki Bronisław 126
Strzelecki Stanisław 330
Strzelecki Tadeusz 300
Studzeniecki Feliks de 229
 Stupnicki Hipolit 191
Styka Adam 283, 320
 Styka Jan 283
 Su Romain 320
 Suchowski Leopold 169
Sulerzycki Włodzimierz 329
Sulikowski Adam 330
Sulimirski Tadeusz 327
 Sulimirski Wit 284
Sulimirski Witold 327
Suski Julian 330
 Suszycki Zenon 220
Szafnicki Zdzisław 330
 Szajna Jakub 146
 Szajnocha Karol 57
Szalay (Szallay, Szalaj) Ludwik 250
Szalay Alojzy 122, 123
 Szalagan Alicja 317
 Szanta Piotr 327
Szantroch Tadeusz 330
 Szarejko Piotr 195, 197, 253
Szawłowski Tadeusz 137
Szayer Edward 330
Szaynok Teodor 126

- Szczawiński Paweł 125
 Szczepański Aleksander 16
Szczepański Jan 329
Szczepański Kornel 126
Szczepkowski Kasper 96, 108, 138, 141, 237, 256
 Szczygiel Ryszard 48
 Szeparowicz Karol 89, 256
Szeptycki Janusz 236
 Szeptycki Stanisław 311
 Szewczuk Jan 12
 Szlachta Bogdan 124
Szmachowsky Karol 127
 Szymd Kazimierz 22, 282
Sznür-Peplowski Leon 283, 284, 300, 327
 Sznür-Peplowski Stanisław 283, 284
 Szögi László 203
 Szoldrski Władysław 50
 Szpak Jan 219
Szromayer Roman 235
 Sztobryn Sławomir 32, 35
Szujski Waclaw 329
 Szukalski Piotr 20
 Szulakiewicz Marek 33
 Szulakiewicz Władysława 22, 23, 27, 30, 31, 33, 34
 Swarc Andrzej 26, 27, 34, 337
 Swed-Lorenz Jarosława 17
 Szybiak Irena 223
 Szychowski Piotr 84
 Szydłowski Antoni 170
 Szymanowski Karol 215
 Szymkowicz Paweł 128
Szypowski Eustachy 236

Ścibor-Rylski Władysław 329
Ścisłowski Kamil 299
 Śliwerski Bogusław 32, 35
 Śliwonsky Michał 89
 Ślizień Otto 81
 Ślusarczyk Stanisław 17
Śniadowski Władysław 329
 Śródka Andrzej 125
 Świątkiewicz Józef 317
Świda Tadeusz 299

 Świdarska Julia 196
Świdrygallo Władysław 301
Świdrygello-Świderski Władysław 329
 Świeboda Józef 23, 120, 121, 189, 190, 199, 206, 209
Świewkowski Aleksander 327
Świeżawski-Paprzyca Tomasz 308
 Świętochowski Stanisław 54, 62

 Taaffe Edward 181
 Tabakowska Elżbieta 11, 210
 Tarnowska Ernestyna 127
 Tarnowski Jan Amor 48
Tarnowski Stanisław 127
 Tarnowski Walerian 127
Tarnowski Władysław 127, 128
Tauber Edward 195, 196
Tauber Jan 195, 196
Tauber Karol 195, 196
 Tennstedt Florian 128
Teodorowicz Leon 126
Teopfer Kazimierz 329
Terlecki Władysław 319
 Theodorowicz Leon 202, 208
 Thuiner Chrystyan 59
 Thun hr. Leopold 132
 Thürmann Alojzy 52, 54
Tluck Toschanovitz Wilhelm de 195
 Tock Stefan 59
Tomaszewski Alojzy de 229
 Tomaszewski Michał 59
Tomaszewski Erazm de 229
Tomkowicz Jan 266
 Topij-Stempińska Beata 26, 70, 97, 131, 137, 140, 156, 160, 163, 201, 202, 211, 212, 231–234, 246, 250, 253, 256, 272, 279, 297
 Topolnicki Franciszek 163, 164
 Topolski Jerzy 27, 30, 35–37
Topór-Kisielnicki Jerzy 325, 326
 Torosiewicz Józef 207
 Tracz Mariola 152
 Trautman Leopold 85
 Trelińska Barbara 27
 Trzaskowska z Piaseckich Balbina 125
Trzaskowski Bronisław 125, 187, 338

- Trzaskowski Rafał 125
Trzciński Józef 235
Trzciński Maksymilian 126, 265
Trzciński Teofil 294
 Trzeciecki Jan 260
Turkiewicz Bazyli 195
Turkiewicz Teodor 195
Turkiewicz Tomasz 195
Turkuł Władysław 229, 235
 Turkuł Jerzy Michał 48
Turno Karol 201
Turowicz Władysław 329
 Tyburowski Wiesław 265
 Tyc Antoni 150, 151
 Tychowski Szymon 161
 Tymiński Maciej 249
 Tyrowicz Marian 83, 124, 200
- Ujejski Józef Mieczysław** 316, 317
Underka Rudolf 329
Urban Stefan 329
Urbańczyk Tadeusz 319
 Urbański Antoni 245
Uruski Seweryn 201, 204, 205, 207, 213, 217, 236, 243, 244, 251, 259
Ustrzycki Włodzimierz 235
Ustyjanowicz (Ustianowicz) Mikołaj 205
Uylaki Michał 217
Uznański Antoni 127
- Varga Júlia 203
Veit Aleksander 199
 Vivier Aleksander 144
- Wagner Karol** 229
Wajda (Wayda) Władysław 327
 Walczyna Filip 48
Walewski-Colona Stanisław 330
 Walkusz Jan 60
Wallisch Józef 327
 Wałęga Agnieszka 184
 Wandycz Piotr 11, 161
Warantowicz Franciszek 279
Warantowicz Jan 279
Warantowicz Michał 279
Warchałowski Józef Marian 307
- Warchałowski Stanisław** 321
Warecki Michał 122
Warnecki Janusz 288, 290, 292–294, 297, 319, 320
 Warol Alojzy 169
Wartanowicz Eugeniusz 208
Wartanowicz Jan 279
Wartanowicz Józef 329
Wartanowicz Michał 279
Warteresiewicz Aleksander 279
Warteresiewicz Stefan 279
 Wasyl Franciszek 12
 Wasylewski Stanisław 230
 Wawreschka Józef 59
Wawrzyn Jan 195
Wdziękoński (Wdziękowski) Tomasz 319
 Weinfeld Ignacy 12, 29, 194
 Weniger Franciszek 89
 Weninger Aleksander 59
Werecki Konstanty 122
 Wereszycki Henryk 15, 16
Wernicki Kazimierz 253
 Wesołowska Małgorzata 250
 Wessely Józef 96
Wex Gustaw 319
Węgliński Józef de 229
Wierzbiński Edmund 300
 Wierzbiniec Waclaw 22
Wierzchowski Edgar 236
Wierzchowski Julian 236
Wierzyński-Wirstlein Kazimierz 328
Więckowski Hipolit 122
Wilczek Romuald 310
Wilczyński Stanisław 330
 Wilski Zbigniew 320
Wilusz Antoni 307
Winnicki Pius 236
 Wiórkiewicz Helena 220
Wiśniewski Adam 122
Wiśniewski Edward 232
Wiśniewski Konstanty 279
Wiśniewski Witold 255
Wiśniewski Władysław 265
Wiśniewski Tadeusz 265
Witkowiecki Wiktor de 200
 Witkowska Alina 219

- Witosławski Bronisław** 263
Witosławski Bruno 235
Witwicki Jan 236
Witwicki Józef 236
Wiwulski Antoni 294, 320
Wład Mikołaj 235
 Włodarczyk Tadeusz 169
 Wnęk Jan 187
Wodzicki Piotr 232
 Wogtechowski Józef 96
Wojtas Eugeniusz 307
 Wolańczyk Maria 25, 104
Wolański (Woleński) Erazm 231, 235
Wolański (Woleński) Mikołaj 231, 235
Wolski Ludomir 329
 Wołczański Józef 195, 196, 255
Wołowski Tadeusz 320
 Worcester Thomas 42
 Woroniecka z Jordanów Apolonia 264
Woroniecki August 210
 Woroniecki Franciszek 264
Woroniecki Michał 211
Woroniecki Mieczysław 211, 263, 264
Woroniecki Teofil 211
Woroniecki-Korybut Paweł 213, 232
 Wosiek Maria 320
 Woszczyński Bolesław 249
 Wosztyl Ryszard 114
 Wright Jonathan 42, 90
Wróblewski Alfred 256
Wszelaczyński Adam 258
Wszelaczyński Leo de 229
Wszelaczyński Seweryn 261, 262
Wszelaczyński Władysław 31, 184, 234
 Wyrozumski Jerzy 140, 250
 Wysocki Józef 259, 263, 265
Wysocki Michał 232

Zabawski Wilhelm 122
Zabdyr Władysław 307
Zabłocki Karol 329
 Zaborski Władysław 161
 Zacharewicz Ignacy 59
 Zachariasiewicz Franciszek 53, 67, 85
 Zachariewicz Julian 282
Zachariewicz Julian Edwin 321

 Zachorska z Gołuchowskich Maria 210, 240
Zagórski Józef 236
Zagórski Michał 236
Zahn Lövinhaid Jan de 203
 Zahorski Władysław 245
 Zajac Paweł 109
Zajączkowski Franciszek 126
Zajączkowski Stanisław 248
 Zaleski Józefat 59, 89, 96, 97
 Zaleski Tadeusz 207
 Załęski Stanisław 24, 44, 49, 69, 82, 95, 103, 104, 106, 111, 118, 119, 122, 123, 132, 137, 162, 200, 202, 203, 225, 226, 254
 Załęski Stefan 84, 89, 234
 Zamorski Krzysztof 12
Zaremba Gustaw 201, 247, 272, 299
Zaremba Kazimierz 126
Zaremba Stefan 272
 Zaremba Waclaw 247, 272
 Zaremba z Bibersteinów-Białkowska Maria 247, 272
Zaręba Wojciech 122
Zasadzki Henryk (pseud. Modrzewski Henryk) 320
 Zaszkolniak Leonid 22
 Zawadil Waclaw 171
Zawadowski Józef 205
 Zawadzka Krystyna 320
Zawadzki Andrzej 228, 229
Zawadzki Antoni 236
Zawadzki Piotr de 229
 Zawadzki Franciszek 104
 Zawadzki Ignacy 217
Zawadzki Józef 250
Zawadzki Marcin 217, 236
Zawadzki Piotr 229
Zawadzki Tadeusz 330
 Zdrada Jerzy 243, 261
Zerboni di Spozetti Alfons 126
Zerygiewicz Grzegorz 279
Zerygiewicz Józef 279
Zerygiewicz Mieczysław 279
 Zgórski Alojzy 262
 Ziegler Grzegorz Tomasz 43

- Zieleniewska z Ciechanowskich Jadwiga 284
- Zieleniewski Edmund** 184
- Zieleniewski Edmund Jan 284
- Zieleniewski Ludwik 220, 321
- Zieleniewski Wiktoryn** 284, 322
- Zieliński Edward** 247
- Zieliński Zygmunt** 137
- Ziemiński Włodzisław (Władysław)** 320
- Ziemiałkowski Florian** 251, 252, 262, 315, 338
- Ziemiałkowski Jan** 229, 231, 251
- Zięba Andrzej A. 123
- Zimmermann Peter 69, 180
- Zoellner Feliks** 122
- Zoellner Wiktor** 122
- Zoll Fryderyk 250
- Zosel Feliks 144
- Zranicki Jan 55
- Zranicki Józef 49
- Zwolska Wanda 151
- Zygmuntowicz Zygmunt 262
- Żabko-Potopowicz Antoni** 324
- Żarlikowski Władysław** 122, 123
- Żubr Aleksander** 250
- Żuławski Franciszek** 122
- Żurowski Stanisław** 289
- Żychliński Teodor 75, 81, 201, 243, 250, 259
- Żywczyński Mieczysław 18, 265
- Żywicki Klemens** 122
- Żywicki Kornel** 126

Students of Jesuit Educational Institutions in Galicia in the 19th Century: A Collective Portrait

Summary

The publication entitled *Students of Jesuit Educational Institutions in Galicia in the 19th Century: A Collective Portrait* is a monograph of historical-pedagogical nature. The dissertation is related to my research on the history of educational institutions. One of such institutions is a school which gathers a social group, i.e. a school community, the most important part of which are students themselves. School reality may be perceived from different points of view. One of them focuses on the school as a specific place of creating a new group of people, i.e. the student community. Due to its nature, such a community – because of strictly established time frames – is unstable and changing, but it always has some permanent features that make it possible to distinguish it from other groups. It is because each student is a person with their own, individual features, but – at the same time – he or she is a part of a community of people who, due to their long, common stay in one place (often for several years) and similar school experience, have much in common. Therefore, the objective of my research is the attempt to learn about the students of the Jesuit educational institutions in the 19th century Galicia against the background of educational, social, political, and cultural changes of the time, as well as to create the collective portrait of those students.

My research area includes the period of more than 90 years. In the first half of the 19th century, the Jesuits conducted a junior high school, a boarding school, and a study of philosophy in Ternopil in 1820–1848, as well as a junior high school in Nowy Sącz (1838–1848) and a boarding school for gentry in Lviv (1839–1848). In the second half of the 19th century they also opened a boarding school for gentry in Ternopil (1853–1887) and the Scientific and Educational Centre in Bąkowiec near Khyriv (1886–1914). The starting point of my research is the year 1820, when the Jesuits first appeared in the country of the Habsburg dynasty, and the final date of my analyses is 1914. Such institutions brought up and educated a lot of students who later played

an important role in different areas of political and social life, not only in Galicia.

Taking into account the subject of the dissertation, as I have already mentioned, what I presented in my work are the students of the Jesuit educational institutions, and – more precisely – their collective portrait. Thus, I attempted to capture common and characteristic features of that community. At the same time, I presented it within a broader educational context, from the perspective of the place and people (teaching staff), and the adopted educational methods in the Jesuit schools.

One of the main stages of the adopted procedure of biographical research was collecting and ordering the basic biographical data. I had to order them according to the main biographical aspects: personal data (first name and surname, date and place of birth and death, social origin); education (schools, university) and further activity (professional, social, political activities). One of the most important aspects included specifying time and territorial frames of the research, and to specify the period in which the analysed community members stayed within the same school environment. Adopting such a course of research procedure, I searched for important biographical data in government files (state and school ones), diaries, obituaries, earlier biographical works and visual documents. I believe that such kind of analysis makes it possible to learn as much as possible about a given community of students and to outline their collective portrait. From the point of view of the adopted research assumptions, it was important to capture the role and meanings of those student communities in the life of the Galician society in the 19th century. Drawing such a portrait seems possible because the students of those institutions were not only linked by the place of studying, but also by relatively lasting bonds based on interiorised values acquired in the process of education and upbringing in the Jesuit educational institutions.

While analysing the collected sources, in my publication I distinguished two main parts: the first one, which includes chapter I and II, and the second one, i.e. chapter III and IV. The first part includes the characteristics of Jesuit educational institutions functioning in Galicia in the 19th century. In the first two chapters, on the basis of the available sources and their descriptions, I discussed the functioning of educational institutions within the above mentioned period of time, and

I listed their specific features, taking into account both the characteristics of the teaching staff and the adopted educational and didactic assumptions. Those issues were analysed within the context of the social and political situation of the contemporary Galicia. In my analyses, I also paid attention to the local situation. Such a strategy made it possible for me to know the external factors that influenced the functioning of the Jesuit educational institutions. Adopting such a structure of the work seems justified, because those institutions were important for shaping the students' personalities, and often influenced their further lives.

Also, in the first chapter I attempted to outline the collective portrait of the students of the Nowy Sącz junior high school and the Lviv boarding school. Describing the activity of those two institutions and sketching the collective portrait of the student communities is important because it leads to the significant conclusion that the Jesuits did not only teach and bring up youth from upper social classes, but also from lower ones. The history of such institutions confirms that the Jesuits of Galicia took up different educational challenges.

While outlining the history and image of the educational environment of the students of the Jesuit educational institutions, I aimed at proving the existence of an educational environment understood as a relatively stable system of individuals, groups and communities of people, which influence the activity and behaviour of a person. In other words, a detailed analysis of the infrastructure accompanying the students' everyday life helped me understand where and with whom (in relation with whom) the students' views and experiences were shaped, and what (and/or who) could influence the most important choices they made in their lives. We should remember that the educational environment itself also influenced the nature of a given community.

In the second part of the dissertation I described the portrait of the student community of the Jesuit educational institutions in Ternopil and Khyriv. In chapter III I focused on the portrait of the student community of the schools from Ternopil, and in the last chapter – on the portrait of the Khyriv students. The above mentioned collective portraits of Ternopil students and Khyriv students were presented according to the following categories: family environment, parents' place of residence (territorial origin), religious origin, social origin, school experience of the analysed students, as well as their choices in

further life. Using the available materials, I attempted to carry out pedagogical and sociological characteristics of given student communities according to their social, religious and national origin. The group of analysed students included the representatives of almost all social classes. Some of them belonged to the political elites of Galicia. They represented different groups, parties and worldviews. However, we should remember that building the 19th century society the portrayed students were a part of, took place in Galicia, which was in fact deprived of political independence, and the inhabitants of which were subjects of a foreign monarch. There is no doubt that such situation also influenced the students' attitudes and opinions on social, political and national issues in their adult lives.

Many of the students described in my work studied in those institutions for just a year or two; others stayed at schools until their final exams. Young people came to Ternopil or Khyriv from towns and villages located even a few hundred kilometres away. Parents decided to send their sons so far from their family homes because they knew that the Jesuits would give them not only good education, but also upbringing based on traditional values. Among the students of the Jesuit educational institutions there were the representatives of aristocracy, landholders (craftsmen, merchants, bankers), intelligentsia (clerks, doctors, lawyers, painters, writers), bourgeoisie (manufacturers, businessmen), as well as peasantry. Their common feature was the membership in the community of students resulting from the fact that they belonged to the group of students of a given educational institution. Due to the educational environment, formal and informal relations between the students and their teachers are also important. What seems the most important are the relations among the students, i. e. the resulting mutual bonds and friendships which constituted the foundations for further contacts in the adult life. Such friendly contacts are confirmed by the meetings of the former students of the Jesuit educational institutions "after years". The first meetings of such kind were held upon the initiative of the graduates of the Lviv boarding school for gentry. Other meetings were organised by the student community from Ternopil, and later – by the Khyriv junior high school graduates. They were both meetings of friends studying in one class, and huge meetings of all graduates organised on the occasion of different anniversaries, e.g. the meeting

of Ternopil students in 1906 on the 50th anniversary of opening the boarding school for gentry, or the meeting on the occasion of the 25th anniversary of the Khyriv centre. Such meetings were documented, also with visual materials, which makes it possible for us to see the official side of the past school life of students from Ternopil and Khyriv, as well as the career choices they made. Another significant sign of strong friendships made during school years were the letters sent to the editorial board of the periodical *From Khyriv* (later: *The Khyriv Quarterly*), and the creation of the Association of Ex-Students of Khyriv School in 1911. Different branches of the Association were opened in several cities so that the graduates of the Jesuit educational institutions could meet to talk about school times, check what is new in the lives of their friends, and to give some interesting lectures and speeches.

One of the important aspects of the Jesuits' educational activity was the integration of the process of upbringing and education. The basic objective of education in the Jesuit schools was to shape an energetic and active Catholic acting to the benefit of the Catholic Church. Other important aspects included the maintenance of national identity¹ and – perhaps not ostentatious, but pro-Polish – patriotic education of the youth. Such integrity of the above mentioned processes was reflected in the motto of the Khyriv educational centre: *Deo, Patriae, Amicitiae*. If we assume that – as Czesław Majorek said – the collective portrait is the sum of individual portraits, one has to note that, irrespective of the period in which a given Jesuit school was functioning, it always was the forge of intellectual elite.

The graduates of the Jesuit schools came from different places. Sometimes they were from different countries. They usually belonged to the same social class – landholders or intelligentsia, and their families had a similar social and financial status. However, there were also students for whom studying in the school was the chance for social promotion. The graduates of those schools were called Ternopil students (“Tarnopolczycy”) or Khyriv students (“Chyrowiaks”).

¹ It should be emphasized that national minorities were also respected (e.g. the minority of Ruthenians), the example of which was introducing the Ruthenian language into the agenda of afternoon classes and employing a teacher of this language.

The graduates of the Jesuit educational institutions acted in their local environments, belonged to the regional associations, e.g. economic ones, initiated changes and wrote articles promoting new solutions in economy. They participated in political, social and cultural life of Galicia. They were among those who fought for the independence of Galicia within the Austro-Hungarian monarchy. They can be treated as pioneers in many areas of science (electro-technology, medicine, architecture, volcanology, geography, etc.), they belonged to the intellectual elite (professors, writers, journalists), and they worked as teachers of the next generations, like Buzath or Trzaskowski. The knowledge obtained in the Jesuit educational institutions made it possible for them to continue education, get higher degrees and develop their hobbies. Among the graduates of the Jesuit educational institutions there were high-ranking officials, politicians, first governors (Gołuchowski, Possinger) and ministers for Galicia (Grocholski, Ziemiałkowski), as well as clerks in various ministries and parliamentarians. Some of them were loyal to the government in Vienna, but more often they were people who fought for the independence of Poland. They manifested their patriotism in different manners: they wrote texts and appeals, participated in plots, or even fought in battles (national uprisings, World War I). The fact that the Ternopil students and Khyriv students occupied different (sometimes very high) official positions resulted, first of all, from their individual skills, talents and possibilities, but it also proves the quality of education they were given in the Jesuit educational institutions.

To sum it up: the research I carried out made it possible to prepare a collective portrait of the students of the Jesuit educational institutions, to show their social, religious and national origin, and to describe the choices they made in adult lives. Also, such research helped to present the way of creating the model of the society of people who study and develop their knowledge. Moreover, on the basis of the analysed community of students, the research made it possible to trace the directions of social changes taking place in the 19th century Galicia. The conclusions from the research may also become a starting point for further research on educational and professional ambitions of particular groups of the Galician society.